Bergensposten.

NR.3 desember 2007 10. ÅRGANG

STATSARKIVET I BERGEN

Bergensposten er en publikasjon som har vært utgitt av Statsarkivet i Bergen siden 1998. Dette er det 17. i rekken.

Ansvarlig redaktør:	Yngve Nedrebø
Ansvarlig for utforming:	Tom Myrvold
Trykk:	Statsarkivet i Bergen
Opplag:	ca. 1000
Forsideillustrasjon	Lillian Koehler

ISSN 1501-4436

Vi planlegger utgivelse av nytt nr. i februar 2008.

Bergensposten.

Innhold

Lauritz Wanvik jr.: Minner fra oktober 1944 2

Bjørn Davidsen: Alexander Hugo Köhler 3

Rigmor Waler Iversen m.fl.:
Alexander Hugo Køhler 1861-1945 16

Kenneth Bratland og Arvid Skogseth:
NIKOLAI WERGELANDS UKJENTE MORMOR 33

Torstein Bertelsen:
N. Julius: Vom Zustande der Heilkunde in Norwegen 37

Lauritz Wanvik jr.:
Minner fra oktober 1944

Jeg bodde på Laksevåg - "like opp av ferjen, det øverste huset oppe i bakken, like ovenfor kinoen", var min adresse. Der bodde jeg på hybel hos herr Nilsen. Og jeg gikk på Signe Høeg's Gymnas fem kvelder i uken for å ta artium på ett år.

Dagen 4. oktober var lys og fin. Det var tidlig på formiddagen. Jeg satt oppe og leste, da jeg hørte min vert snakke utenfor. Jeg tok meg en pause og gikk ned for å prate med ham, og vi stod der og beundret den fenomenale utsikten over landet nordover og fjellene omkring og Bergen by. Da hørte vi plutselig en summing, en dur i luften, og så opp - opp mot fjellet...og der over åskammen kom det en sverm med fly. Vi gispet av forbauselse... det gikk knapt et minutt så drysset bombene - én traff bakken ca. 100 ovenfor oss, den eksploderte ikke, men sendte en sprut av gult pulvert helt ned der vi stod, fosfor, tippet vi - en annen bombe gikk over hustaket og traff en bil som stod parkert litt nedenfor. Men ellers var det noen få hundre meter nordenfor oss bombene traff. Vi stod ute og så på hele tiden uten tanke for fare. Jeg så flytedokken bli truffet og tre mann seilte gjennom luften og i sjøen.- En ti-års gutt kom etter en stund stavrende nordenfra - det var utmark og skog der - blodig i klærne med en sko av hvert slag på bena. Han fortalte om sin klassekamerater.....de lå bare der med blod på seg og kunne ikke gå... Vi forvisset oss om at han ikke var langt hjemmefra og at han kunne gå dit selv... og så sprang vi nordover, der alt var kaos med brennende hus og skrik og jammer. Vi var med og bar ut innbo, og hjalp til der vi kunne.

Jeg har lest en del om katastrofen, men har ikke fått med meg noe om medieoppmerksomheten i 2006 og 2007, ei heller noen artikkelserie i BT. Jeg 'fikk også med' 29. oktober. Jeg hadde sittet oppe lenge og arbeidet, men hadde så vidt lagt meg, da flyangrepet kom. Jeg snudde meg mot veggen og ville bare ligge og sove. Da ble med ett hele rommet opplyst, og jeg skvatt opp og fór til vinduet. Der like utenfor vinduet mitt - så syntes det meg - hang en sol i luften og opplyste landskapet omkring som den klare dagen! Det skremte meg - jeg fikk panikk og løp i kjelleren uten sko eller annet enn det jeg gikk og stod i. Jeg skalv, og drønnene jeg hørte gjorde at jeg syntes grunnen under meg og hele huset ristet.....Etter en stund gikk jeg opp og kledde meg og gikk ned til naboen - Refsland, stavangermann og kinoeier - og stod på verandaen hans og så Nøstet og det gamle teatret gå opp i flammer.

Det hele ble levende for meg igjen med artikkelen i Bergensposten.

Alexander Hugo Köhler

Samskrevet av Bjørn Davidsen for "Bergensposten" på grunnlag av opplysninger framskaffet av Rigmor Waler Iversen, Berit Frank Pagh, Arnfrid Mæland og Benn Limann, m.fl. bl.a. på Digitalarkivets debattforum, samt kildemateriale fra Arkivverket.

6. mai 1945, to dager før den tyske kapitulasjonen i Norge, åndet den tyske litografen Alexander Hugo Köhler ut i Kristiansand, vel 84 år gammel. Han hadde i sin ungdom levd et omflakkende liv både i Tyskland, Sverige, Danmark og Norge. Men fra ca. 1907 hadde han og hans tredje hustru vært bosatt i Kristiansand. Der byttet han etter hvert yrke til kjøpmann.

ARVEGODSET

Når denne litografen er verdiget en artikkel i "Bergensposten", er det ikke fordi han utrettet noe særlig i sin levetid - ut over det å være gift flere ganger med barn i alle ekteskap, og å være en meget dyktig litograf - dog med en konkurs i sitt kjølvann. Grunnen til artikkelen er derimot det oppstyr hans nedskrevne etterlatenskaper skapte både i 1945 og nå igjen i de siste årene.

For blant det vesle familien fant etter ham, lå det en del papirer som kunne tyde på at han ikke var den han gjennom et langt liv hadde gitt seg ut for å være. I en Gotha-almanakk fra 1914 hadde han nemlig skrevet ned deler av en slags livshistorie som kunne få leserne til å tro at han egentlig var erkehertug Johann Salvatore von Toscana, den forsvunne Johann Orth - en slektning av den østerrikske keiser Franz Joseph - som forsvant under en reise til Sør-Amerika på 1890-tallet og ble erklært død i 1911.

Noen i familien trodde åpenbart på denne historien. Anført av svigersønnen Ferdinand Rolvsvåg og deres prosessfullmektig,

Schloß Orth bei Gmunden

overrettssakfører Odd Friis-Petersen, avstedkom det derfor en rekke bevisopptak ved norske domstoler utover i 1945 - i håp om å kunne godtgjøre at de var arvinger til blant annet slottet Orth i Østerrike. Dette lekket ut til pressen og ble selvfølgelig avisstoff både i Norge og utlandet. Men saken døde den gangen hen, uten at familien ble en krone rikere - trolig bare fattigere etter sikkert å ha betalt betydelige summer i advokat- og domstolssalær.

OPP PÅ NYTT

For noen år siden dukket saken opp igjen, blant annet på Digitalarkivets brukerforum. Nå ble saken frontet av familiens nye "prosessfullmektig", Jan Frode Johansen fra Sør-Audnedal. Han har siden holdt det gående, mer eller mindre daglig, i håp om å finne holdbare indikasjoner på at Alexander Hugo Köhler var identisk med den forsvunne Johann Orth. Så langt har han, trass stort oppstyr i pressen med reise til Østerrike og besøk hos de habsburgske etterkommere - og med ønske om DNA-tester, ikke kommet opp med noe i nærheten av holdbare argumenter - enn si bevis. Snarere tvert om.

For i sin søken etter hjelp hos erfarne slektsforskere på Digitalarkivets debattforum, er det avdekket en helt annen historie om Alexander Hugo Köhler enn den sikkert både Jan Frode Johansen og Köhler-familien så for seg som resultat av granskingen.

I stedet for å sannsynliggjøre at Köhler kunne være Orth, har granskingen ført til en dokumentasjon som viser at så ikke kunne være tilfelle. I tillegg har granskingen ført til en avdekking av Köhlers liv og levnet, særlig i Skandinavia, som setter ham i et lite flatterende lys.

KÖHLERS LIV - I KORTE TREKK

Før vi går nærmere inn på detaljene i saken, kan det være greit å oppsummere det granskingen har framskaffet - i korte trekk:

Alexander Hugo Köhler synes å være født utenfor ekteskap i Eilenburg i Sachsen 22. januar 1861. Etter utdannelse som litograf, kom han til Sverige ca. 1881. Der ble han gift med Clara Levin og fikk flere barn med henne. To av disse levde opp. Etter utallige flyttinger rundt om i Sør-Sverige, endte familien opp i Danmark. Der døde Clara Levin. Köhler ble gift opp igjen med Anna Camilla Albine Nielsen og fikk ett barn med henne. Etter kort tid dro han til Bergen og videre til Trondheim med sine to barn fra første ekteskap og ble etter hvert skilt fra Anna Camilla Albine.

Under oppholdet i Bergen ble Köhler forelsket i og seinere gift med den 18 år yngre Anna Lovise Hansine Henriksen. Hun flyttet nokså fort med ham til Trondheim hvor de var noen år, før de flyttet sørover igjen via Bergen til Kristiansand. I hele denne perioden arbeidet Köhler som litograf og eskefabrikant. Men etter en del år i Kristiansand

skiftet han yrke til handlende, og drev på sine eldre dager en kortevare-/tobakksbutikk og kafé i byen.

Og der døde han altså, 6. mai 1945.

FAMILIEN KÖHLER

Som nevnt var Alexander Hugo Köhler gift tre ganger og fikk barn i alle ekteskapene. Her er en kort oversikt over ektefeller, barn og hendelser i ekteskapene:

1. ekteskap:

1. juli 1882 ble Köhler gift i Malmø, Sverige, med Clara Josefina Levin f. 1860 i Norrköping, Sverige. De var da begge i begynnelsen av 20-årene; han var litograf, hun "jungfru".

7. desember 1882 fikk de datteren Sigri Josephine Doris i Malmø. Hun døde 14. mars 1893 i Odense.

27. september 1884 fikk de sønnen Sirius Richard i Landskrona, Sverige. Han døde to dager gammel.

17. september 1885 fikk de datteren Alexandra Flora i Randers, Danmark. Hun ble i 1908 gift i Kristiansand med Harald Jørgensen fra Odense, Danmark. De hadde da allerede fått sønnen Hugo Ragnvald, som ble døpt samme dag som foreldrene giftet seg. Alexandra Flora sies å være død før 1914, men hennes dødsfall og begravelse er til nå ikke funnet. Hennes sønn er nevnt i skiftet etter A.H. Köhler i 1945. Det siste vi vet om henne, er at hun 10.

Til
Trondhjems Magistrat.
Undertegnede Hugo Kohler, bopæl Kofoedgjelene 9 b og fru Anna Kohler, bopæl sammesteds, anmelder herved, at vi agter at drive lithografisk forretning med forretningskontor i Trondhjem under firma:
Trondhjems Lithografiske Anstalt
Kohler & Co.
Trondhjem den 23de August 1902.
Anna Kohler. **Hugo Kohler.**
Registreret idag.
Trondhjems Magistrat den 23de August 1902.
(1,38) Olaf Loeben.

februar 1910 fikk sønnen Harald i Stavanger. Han døde samme dag.

4. mars 1888 fikk de datteren Sigrid Florentsia Malvina i Randers. Hun døde 15. april 1888 samme sted.

26. november 1890 fikk de datteren Eleonore Fanny i Odense, Danmark. Hun døde av tuberkulose hjemme hos faren i Kristiansand i 1911.

5. september 1893 døde Clara Josephine Levin etter lengre tids sykdom, trolig tuberkulose, i Odense, Danmark.

2. ekteskap:

4. august 1894 giftet A.H. Köhler seg på nytt i Odense med Anna Camilla Albine Nielsen, f. 1873 i Odense.

31. mars 1896 fikk de datteren Victoria Camilla Alexandra i Århus, Danmark.

30. november 1896 fikk A.H. Köhler og Anna Albine Camilla Köhler, f. Nielsen, separasjonsbevilling.

22. februar 1900 ble det innvilget skilsmissebevilling, samtidig som hun,

men ikke han, fikk bevilling til å gifte seg på nytt.

2. mai 1900 fikk A.H. Köhler kongelig bevilling fra Danmark til å inngå nytt ekteskap.

3. ekteskap:

17. juli 1900 giftet fraskilt litograf Alexander Hugo Köhler seg i Bergen med husholdersken Anna Lovise Hansine Henriksen, f. 1879 i Bergen.

17. januar 1901 fikk de datteren Elisabeth Oline Helga i Trondheim. Hun giftet seg 1920 i Kristiansand med Joachim Elias Clausen fra Bergen. Han hadde tidligere vært gift med sin svigermors søster fra Bergen. De fikk døtrene Elisabeth Karianne Alice Mildred (1921) og Helga Alexandra (1922). Elisabeth Oline Helga gikk under annen verdenskrig i tysk sanitetstjeneste, og ble seinere gift med Friderich Graf.

3. april 1902 fikk de datteren Anna Alexandra Haldis i Trondheim. Hun ble gift 1925 i Kristiansand med Karl Ferdinand Nilsen Rolvsvåg fra Bergen. De fikk i 1927 sønnen Frantz Johan Ferdinand i Bergen.

4. juli 1903 fikk de datteren Alfhild Hjørdis Solveig i Trondheim. Hun døde i 1908 i Kristiansand.

21. juli 1906 fikk de datteren Hendrikke Aslaug Gudrun i Bergen. Hun ble seinere gift med Peder Andreas Henriksen.

Der skal etter det Anna Alexandra Haldis sa i Bergen byrett 6. juli 1945, ha vært to barn til, men disse har det ikke vært mulig å finne så langt.

Ved skiftet etter A.H. Köhler ble følgende nevnt som arvinger:
Elisabeth Oline Helga Clausen, f. 1901.
Anna Aleksandra Haldis Rolvsvåg, f. 1902.
Hendrikke Aslaug Gudrun Köhler, f. 1906.
Hugo Ragnvald Jørgensen, f. 1908.
Anna Lovise Hansine Köhler, f. 1878.

DE MYSTISKE NEDTEGNELSER

Ved Köhlers død i 1945 synes han kun å ha vært omgitt av sin kone og datteren Gudrun. Datteren Helga var på dette tidspunkt trolig i tysk sanitetstjeneste ute i Europa, mens datteren Haldis var bosatt i Bergen.

Da mor og datter, mens Köhler lå på det siste på sykehuset, gikk inn i hans lønnkammer, fant de en rekke papirer, blant annet en Gotha-almanakk.

I denne Gotha-almanakken, som i seg selv forteller om hvem som var hvem i Europas kongehus, hadde Köhler skrevet en slags beretning som skulle foregi hans livsløp fra 1881 og framover. Den første siden og den siste siden var imidlertid limt til permen - og datteren Gudrun prøvde å løsrive disse. Forsøket var mislykket.

Hun overlot derfor alle papirene til sin svoger Rolvsvåg, da han dukket opp i begravelsen til Köhler. Ifølge

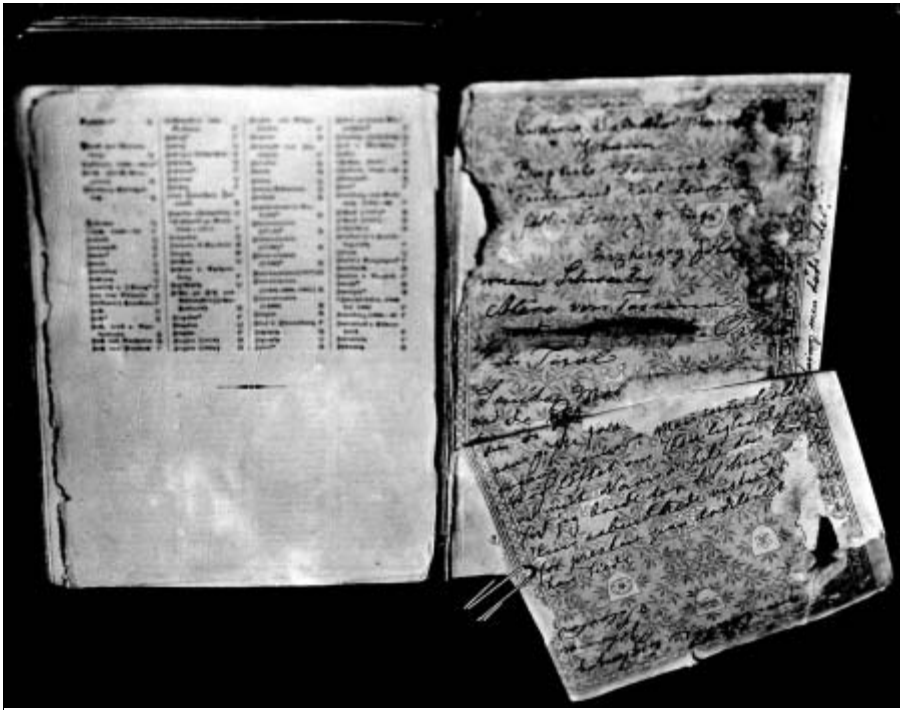

Gota-almanakken med den fastklbede siden delvis løsnet

Rolvsvågs vitneprov i Bergen byrett 6. juli 1945 hadde han overtatt:

"1) "Hoff-kalender" som var i den tilstand den nu er, (altså Gota-almanakken, med Almanakkforlagets stempelmerke "1914", red.anm.).
2) En sort notisbok.
3) En "Stambok".
4) et brevkort og
5) en lommebok av skinn med påskrevne initialer J.S.v.T. - inneholdende:
6) beskrevne blader, nemlig 2 blad a 8 sider og 3 blad a 2 sider.
Det er også verd å merk7) en skrevet stamtavle, (som vitnets svigerinne angivelig har skrevet av etter Corty's bok Franz Josef)."

Det er også verd å merke seg at Rolvsvåg i det samme vitneprovet fortalte følgende fra begravelsesoppholdet i Kristiansand: "Blant familiemedlemmene kom da disse forskjellige historier om svigerfarens opprindelse på tale og vitnets svigerinne fortalte da at svigerfaren de siste dager før han var innlagt på sykehuset hadde brent opp en del papirer."

Til slutt i vitneprovet tilføyde Rolvsvåg:

" på den før omhandlede skinn lommebok står der med blekk anført følgende med store bokstaver R.I.O.U. Hvis man leser grevinne Laritsch's bok "Mine erindringer fra det østerrikske hoff" vil man der finner forklaringen på hva de foran nevnte bokstaver egentlig betyr." (Og den boken hadde nok både Köhler og hans datter Gudrun lest)

Rolvsvåg tok materialet med seg til Bergen. Og 25. mai 1945 fikk han overrettssakfører Odd Friis-Petersen til å sende en rekvisisjon til Bergen byrett med begjæring om "bevisopptak utenfor rettsak for å fastslå identiteten av en i Kristiansand under 6. mai i år avdød person ved navn Hugo Köhler. Det angis at denne Hugo Köhler formenes å være identisk med habsburgeren Johan Salvator von Toscana, også kalt Johan Orth, og at det er av stor rettslig betydning å få gransket allerede straks det bevismateriale av forskjellig sort som nevnte Hugo Köhler har etterladt seg. Det anføres at hvis man lar tiden gå kan dette bevirke at der vil oppstå mistanke om at det foreliggende bevismateriale er forfalsket. "

Byrettsdommer Eystein Freüchen behandlet saken med det største alvor og satte i gang bevisopptak både i Bergen og ellers i landet.

På et møte om saken i Bergen byrett 21. august 1945 begjærte o.r. sakfører Friis-Petersen at det måtte foretas "granskning ved sakkyndige av en del dokumentmateriale som allerede var fremlagt under saken. Han hadde foreslått rettskjemiker J.C.F. Johannessen samt bokbinder ansatt ved statsarkivet, Ludvik Nilsen". Dommeren fant å burde etterkomme begjæringen og oppnevnte deretter de to som sakkyndige. De fikk i oppdrag å granske "Hoff-kalender 1914 Justus Perthes" og en notisbok innbundet i stivt sort skirtingsbind.

Og i rettsmøte 9. november 1945 forelå resultatet. Da kunne rettskjemiker Johannessen fortelle retten at i Hof-kalenderen, foran på permen, sto følgende:

"Erzherzog Johann Salvatore gennant Johann Orth

------
kaufte Hugo Köhlers Legitimationspapire in Hamburg auf der Herberge im Januar 1881.

Musste doch die in den Papiren gennante Karthographie auf Litographie umändern, da ich die Karthographie nicht kannte, reiste als Litograph nach Schweden, Jönköping, Nörköping, Malmö, Helsingborg, Landskrona, Kjöbenhavn, Randers, Odense, Horsens, Kjöbenhavn, Bergen, Drontheim, Bergen und Kristiansand S.

Wunderliches Schicksal bereue mein Schritt doch nicht.

Tod für die Welt
lebe für edle That.
Johann"

Vi skal nøye oss med å tilføye at Johannessen anmerket til retten: "Er denne

skrift (ordet Johann) ekte?" Og at den reiseruten som er beskrevet, samsvarer nøyaktig med den vi kan dokumentere at LITOGRAF Hugo Köhler fulgte i Skandinavia fra 1881 til 1907 (det fantes ingen kartograf i Sverige med det navnet på den tiden). Følgelig hjelper det lite for de som vil tro at Kristiansand-Köhler egentlig var Orth, å flytte årstallet for identitetsskiftet til 1891. For da stemmer ikke reiseruten, og heller ikke at han kjøpte identiteten av en KARTOGRAF. Men dette skal vi komme tilbake til. For øvrig fantes det i 1881 ingen forlatt Clara Levin Köhler med to barn å flytte sammen med.

BEVISOPPTAKENE

For å få et lite innblikk i hvordan kona og et par av barna fra siste ekteskap hadde opplevd sin mann og far, skal vi her sakse noen uttalelser fra bevisopptakene:

Datteren Haldis Rolvsvåg (Bergen byrett 6.7.45): "Vitnet var klar over at hennes far var utlending og hun og hennes søsken gikk ut fra at han var tysker på grunn av navnet. Imidlertid ble farens familie aldri omtalt og hennes far var på dette punkt svært tilbakeholdende. Farens alder fikk man aldri ordentlig rede på. Vitnet husker at hun en gang spurte sin mor hvor gammel faren egentlig var og dengang svarte moren, litt undvikende, at han var vel 60 år eller så. Såvidt hun nu erindrer feiret man farens fødselsdag den 22. januar.

Da vitnet skulle gifte seg husker hun at faren tok henne for seg og spurte om hun virkelig aktet å gifte seg med en sjåfør, hun som kunne ha fått en greve, sa han. (Vitnets mann var på den tiden sjåfør.) Vitnet bare lo til denne bemerkningen og tenkte i sitt stille sinn at det hørtes ut som faren ikke var helt normal.

Hun husker således en gang at hun hørte sin far si til sin mor, at hvis rett skulde være så skulde vi ikke ha bodd her, du skulde egentlig ha levet i større omgivelser og ført stort hus, og hatt en tjener på hver finger. Dette var omtrent ordlyden, sier vitnet. Hun bet seg fast i denne ytring den gang. Hun la ikke merke til hvorledes moren reagerte overfor denne bemerkning, vitnet oppholdt seg nemlig i sideværelset.

Antagelig i 1928 eller 1929 var vitnet og hennes mann og sønnen på besøk hos familien i Kristiansand. Da fortalte vitnets mor henne at faren var erkehertug. Det hadde han nemlig røbet mens han lå i feberfantasier.

Ved hennes bryllup hadde faren sagt til vitnet at jeg tror du kommer til å få sønner og når du får en sønn så kald

Til
Trondhjems Magistrat.
Herved anmeldes til Firmaregistret, at Anna Køhler er udtraadt af Firmaet **Trondhjems Lithografiske Anstalt Køhler & Co.**, og at Laurits Larssen, Bopæl Strandveien 10, er indtraadt som fuldt ansvarligt Medlem af Firmaet, der fortsætter under uforandret Firma.
Trondhjem, 11te Marts 1903.
Hugo Køhler. Laurids Larssen.
Registreret idag.
Trondhjems Magistrat den 11te Marts 1903.
(1,44) Olaf Løchen.

ham Franz. Da vitnets førstefødte var en sønn kaldte hun ham derfor for Franz. Da nu vitnet med familie var i Kristiansand i 1939 hadde hennes far gåt tur med sønnen Franz. Og da uttalte faren at han var stolt av å gå tur med den vordende prins. Dette var siste gang vitnet så faren i live."

Fru Anna Köhler (Kristiansand byrett 23.8.45): "Vitnet er av den oppfatning at hennes mann Hugo Köhler er identisk habsburgeren Johan Salvator von Toscana. Vitnets mann Hugo Köhler har i en rekke år vært meget syk og har hatt tildels alvorlige anfall. Han har da gitt uttrykk for at han var en annen enn den han gav seg ut for. En gang Köhler var syk og talte i vildelse sa han: Ach nein, ach, nein onkel keiser Franz Josef. Vitnet har ved gjentagne liknende anledninger oppfanget bruddstykker fra Köhlers side hentydet til hans slektskap med habsburgerfamilien.

Köhler var meget omhyggelig med sine døtres oppdragelse og hvordan de gikk klædt som småpiker med den begrunnelse at de var prinsesser.

Vitnet oppfattet det derhen at Köhler vilde sende sine døtre til Østerike for der å opptas i Köhlers kreds. Köhler ble sint da hans ene datter hadde giftet seg med Joachim Clausen og lot derfor det hele skure.

Vitnet traff Hugo Köhler første gang i Bergen i 1897. Köhler hadde vært i Bergen siden 1896. Han var bestyrer av Tollefsens Lithografiske forretning. Han kom fra Danmark enten Aarhus eller Horzens. Köhler fortalte henne at han tidligere hadde vært i Tyskland, Sverige og Finland, men oppga aldrig noe årstall."

Datteren Gudrun Köhler (23.8.45): "Vitnet husker en av de mange små episoder som faren fortalte fra sin barndom:

Farens bestemor var en meget snarrådig dame. En gang var det saaledes opprør i landsbyen og befolkningen strømmet mot slottet. Bestemoren fikk da i en fart arrangert at der ble dekket i haven et stort langbord med mye godt. Da befolkningen kom ble de mottatt med stor gjestfrihet og invitert til bords og alt endte således i en stor fest.

Faren talte i det hele tatt meget om sin bestemor og omtalte henne ofte som Zenit de Este. Vitnet peker på at der er et slott i Toscana som bærer navnet Tivoli de Este. Slottet ble under krigen bombet. Faren ble meget daarlig da han leste en notis i avisen og klippet ut notisen."

Dette får holde i denne omgang. Her er åpenbart nok å ta fatt på for de som behersker ulike sider ved menneskets sinn.

Og de som ønsker å lese alle Köhler-dokumentene både fra bevisopptakene og annet, finner dem på følgende adresse på internett: **http://da2.uib.no/koehler**

DET SKREVNE ORD KONTRA KILDENE

Det er flere opp gjennom tidene som

har prøvd å skrive på seg både en heltestatus og/eller en livshistorie som ikke holder mål i forhold til det kildene i ettertid har gitt kunnskap om. I så måte framstår Gjest Bårdson som et glitrende eksempel, men Alexander Hugo Köhler står heller ikke tilbake i faget.

Nå skal det sies, som sant er, at Köhler aldri selv gikk til offentligheten med sine fantasier om at han var en annen enn den han gav seg ut for å være; det var det hans arvinger som gjorde. Men han førte dem på et tragisk villspor, noe som igjen har ført til mye støy og mange spekulasjoner både like etter hans død og i de siste årene.

Trolig oppsto Köhlers problem den gangen han dukket opp i Bergen på slutten av 1890-tallet - med to barn fra et ekteskap FØR det han på den tiden prøvde å komme seg ut av. Det var nok i møte med den unge husholdersken Anna Henriksen og hennes familie at han falt for fristelsen å slå "en plate" i dem om at disse barna var noen han hadde "tatt hånd om" i Danmark. Eller gjorde han konsekvent det?

For heller ikke denne teorien synes helt vanntett. I 1945 så det nemlig ut som hans datter Haldis (f. 1902) visste mer enn godt var om farens fortid, i motsetning til det hennes yngre søster Gudrun (f. 1906) ga inntrykk av å vite. For Haldis uttalte i bevisopptaket i Bergen 6. juli 1945 følgende:

"Vitnet opplyser nu at faren før han giftet seg med vitnets mor skulle ha vært gift tidligere og i dette ekteskap hadde han to døtre, som nå er død. "

Dette står i skarp kontrast til bevisopptaket som dommer Kjær i Kristiansand foretok av Gudrun Köhler 23. august samme år:

"Köhler hadde to barn som han hadde overtatt sammen med Köhlerpapirene. De er begge nu døde, men vitnet husker de fortalte om flotte damaskmøbler som de hadde der de bodde hos avdøde i Danmark. Et av disse barnene kom siden en gang til Köhler for å få rede på hvem dets egentlige foreldre var. Avdøde svarte da at det var meget bedre at hun ikke fikk rede på det."

Her er det grunn til å stoppe opp litt. For Gudrun var født i 1906, altså var hun 5 år da Eleonora døde i 1911 og toppen 9 år da Flora døde (etter sigende før 1914). Hvor tidlig vil en slik samtale feste seg i hukommelsen til et barn og bli der til voksen alder?

Siden Eleonora bodde hos sin far til hun døde i 1911, er det mest sannsynlig at det var Flora som, før sin død, kom og spurte om sitt egentlige opphav, siden hun da var gift. At hennes kjødelige far, da hun mer eller mindre var døende, trolig av tuberkulose, ikke ville vedkjenne seg henne som sin de facto datter, tyder på at fyren var gått inn i en slags psykose (Orth-modus). På dette tidspunkt var tydeligvis personlighetsbristen hos Köhler et faktum.

Med bakgrunn i dette er det derfor sterk grunn til å mistenke at det Gudrun sa i retten, dels stammet fra hennes mor, dels fra det hun på vitnetidspunktet hadde lest seg til i farens etterlatenskaper.

For Haldis sitt vedkommende må det bemerkes at hun hadde bodd i Bergen siden 1924, da hun flyttet til sin bestefar. Og gamle Henriksen var en av dem som måtte gå god for Köhlers selvskrevne vandelsattest da han i 1900 søkte om kongelig bevilling til å gifte seg på nytt. Var Henriksen da blitt fortalt ting som datteren ikke hadde fått greie på, men som han siden fortalte sin datterdatter? Uannsett må noen, men kanskje ikke alle, i familien ha visst at de to barna Köhler kom dragende med, var hans legitime. For hvorfor ble ellers Hugo Ragnvald Jørgensen ført opp som arving etter A.H. Köhler i 1945?

Men betød det samtidig at Köhlers datter Gudrun løy i bevisopptaket? Det er sterkt å svare "ja" på dette spørsmål. Men hennes vitneutsagn tyder på at det er avgitt mot bedre vitende. Hun synes nemlig blendet av et ønske om at faren var en annen enn den han hadde gitt seg ut for å være - og hun selv den "prinsesse" han hadde fortalt henne at hun var. At hun samtidig dro sine halvsøstre "ned i driten", syntes ikke å affisere den godeste "prinsesse", selv under ed i Kristiansand byrett. Dessuten var det trolig hun som, etter å ha lest farens etterlatenskaper, konstruerte "stamtavlen" på grunnlag av Corty's bok - og dessuten tilføyde følgende titler og navn bakpå bilder i heimen av moren og faren: "Hertzogin Anna-Luise Sakrotor", eller noe slikt, "Erkehert. Anne Luise v. Toskana" og "Erzherzog Johann Salvator von Toscana. geb. 1852 in Florenz. gest 7.5.45 in Kr.sand". Livsløgnen gikk tydeligvis i arv.

HVEM VISSTE HVA?

I sin søknad til Kongen i København av 13. mars 1900 om bevilling til å inngå nytt ekteskap, skrev Köhler om sine to tidligere ekteskap, inkludert sin nyss fødte datter i Danmark. Hvor mye av disse opplysningene som tilfløt hans tilkommende og hennes familie i Bergen, er uvisst. Visste de at han nettopp hadde forlatt både sin hulde viv og et åtte måneder gammelt barn i Danmark?

Vi er ikke helt trygge på det. For hadde de visst det, er det ikke sikkert han ville fått underskrift fra bl.a. svigerfaren på den vandelsattesten han selv skrev og la ved søknaden.

Og hva visste hans tredje kone, Anna Lovise Hansine Henriksen, om dette? Levde hun resten av livet, til liks med barna i siste ekteskap, uten kunnskap om Victoria Camilla Alexandra Köhler, datteren som han i 1900 søkte å slippe forpliktelser i forhold til?

Dessuten er det uklart hva hans siste kone visste om hva som var rett i forhold til Flora og Eleonore. Var det bare datteren Haldis som, på en eller annen måte, hadde fått kunnskap om at de var hans legitime barn? Eller løy Gudrun, som nevnt, i retten da hun sa at disse var noen han hadde tatt hånd om fordi foreldrene deres var døde - for å underbygge det hun hadde lest seg til i de etterlatte papirene om "identitetsskiftet"?

Erkehertug Johan Salvatore von Toscana

Litograf Alexander Hugo Köhler

Hva Köhler fortalte sin siste hustru om sitt livsløp da de møttes i Bergen en gang på slutten av 1890-tallet, og seinere, er det ingen som med sikkerhet vet. For det hun sa i bevisopptaket i 1945, forteller intet om hva hun egentlig visste. Men han var nok neppe, da han traff Anna Henriksen, i Orth-modus.

I den modus kom han antakelig først fra 1911, da kunnskapen om Orths forsvinning og død ble bedre kjent. Da fant han trolig en knagg å henge livsløgnen sin på, en løgn han bokførte med sine skriverier i Gotha-almanakken m.m., en almanakk solgt i Norge med det norske Almanakkforlagets stempelmerke "1914" i. Den fikk han sikkert kjøpt hvor han ville på den tiden.

Og det var nok for at livsløgnen hans ikke skulle bli avslørt av familien etter hans død, at han brente en rekke papirer før han skulle legges inn på sykehus for det som skulle bli siste gang. Da gikk nok alle hans viktige identitetspapirer og helt sikker også skilsmissekorrespondansen med Danmark opp i røyk.

KÖHLER KONTRA ORTH

Vi hadde ikke tenkt å verdige Orth-problematikken noen særlig plass i denne artikkelen, fordi vi anser den for bort i staur og vegg. Men som en liten hilsen til de som fortsatt tror det er håp om at Kristiansand-Köhler egentlig var Johann Orth, har vi satt opp følgende liste over hva han i så fall gjorde etter at han (dersom han var Orth) "overtok" identiteten til den såkalte "første Köhler":

- Løy for sin kone

- Løy for sine barn
- Løy for sine svigerforeldre
- Førte advokater og embetsmenn bak lyset
- Bedrev dokumentfalsk
- Og: Løy i brev til den danske kongen, samtidig som han seinere skrev hyllingsdikt om den tyske keiser Wilhelm 2.

Ut fra vår kunnskap om den historiske Johann Orth, er alt dette i strid med de holdninger han er blitt kjent for.

Johann Orth regnes som den mest begavete av habsburgerne. Han var liberal og politisk ganske radikal. Som kommandant i infanteriet, gikk han i 1883 sterkt imot kadaver-disiplinen i hæren (prøysser-disiplinen) og oppfordret til oppdragelse av selvstendig tenkende soldater. Dette skapte mye rabalder og førte til at han like etter ble forflyttet til en annen garnison. Og noen år seinere, da han ville gifte seg borgerlig med sitt hjertes utkårede Milli Strubel, ble han utvist fra keiserdømmet og den fyrstelige pomp og prakt – som han etter hvert foraktet over alt på jord. I stedet la han og Milli i veg mot Sør-Amerika, hvor de omkom i et forlis ved Kapp Horn natten mellom 20. og 21. juli 1890. Kan det tenkes at en slik mann, bare noen tiår etter, gikk rundt i Kristiansand og omtalte sine døtre som ”prinsesser”?

I Köhlers papirer står det også å lese at han (som Johann Orth) var øyenvitne til Mayerling-dramaet natten mellom 29. og 30. januar 1889. Her avslører A.H. Köhler at han slett ikke var Orth, og lite visste både om Orth og Mayerling-dramaet. For hvordan kunne Orth i Rijeka (Fiume), i nåværende Kroatia, motta et telegram fra keiseren 30. januar 1889 kl. 17.00 om Mayerling-dødsfallene, dersom han hadde vært til stede på Mayerling den forutgående natt? Og at Orth var i Fiume den dagen, framgår av kondolansetelegrammet han telegraferte keiseren kl. 19.40 samme kveld. Men Johann Orth stilte pliktmessig opp i begravelsen. Det ble kan hende hans siste offisielle opptreden ved det keiserlige hoff i Wien.

At Johann Orth i tillegg ikke var det minste billedlik Alexander Hugo Köhler, bør være grunn nok til å kjenne enhver antydning om likhet dem imellom død og maktesløs, selv uten DNA-prøver. Det er nå en gang slik at en gulrot ikke samtidig kan være en potet, selv om begge både kan raspes, kokes og moses.

En annen enkel ting kan være å sammenlikne håndskriftene deres. De var da heller ikke like, selv om Köhler qua litograf var utdannet til å overføre andres skrift til trykksteiner, dog speilvendt.

Men kronargumentet mot at Johann Orth plutselig skulle kunne overta litograf Köhlers rolle i Odense, ligger i det faktum at Köhler på den tiden (noen antyder at det MÅ ha skjedd i 1891) ikke bare var en hjemmets mann. Han hadde også beviselig arbeidet i byen som ansatt litograf siden 1890. Og hvem var hans forlover samme sted da han giftet seg for andre gang i 1894? Jo, faktor Reinhold Aagaard! Med andre

ord trolig den tekniske lederen av det trykkeriet han var ansatt i - og som garantert kjente både Köhlers faglige kvalifikasjoner og privatliv. Han ville nok ikke tatt inn som erstatning, enn si stilt opp som forlover, for en draug fra Sør-Atlanteren!

Med bakgrunn i det vi nå vet om Alexander Hugo Köhler, vil det være bortimot en majestetsfornærmelse å sammenlikne Johann Orth med ham. Og samtidig en grov fornærmelse mot litografi-faget med en motsatt sammenlikning.

KONKLUSJON

Alexander Hugo Köhler hadde alle odds mot seg fra fødselen, født som han var utenfor ekteskap i Sachsen. Men han må åpenbart ha hatt gode feer rundt seg, siden han fikk utdanning i det lukrative litograf-faget (en yrkesgruppe som den gangen ble betegnet som "adelen" innen de grafiske fag).

Da han 20 år gammel kom til Sverige og slo sine pjalter sammen med Clara Levin, syntes nok livet å være på skinner. Men tuberkulosen, den hvite pesten, kom til å prege ekteskapet. Barn ble født - og barn døde, og til slutt døde trolig også hans kjære viv, av sykdommen.

Hvorfor hans andre ekteskap gikk fløyten kort tid etter at han hadde fått sitt eneste barn i dette, er det ingen som egentlig vet.

Men da han for tredje gang ville stifte familie - nå i Bergen - begynte hans livsløgner å ta form. Og da han døde i 1945, hadde disse livsløgnene blitt så til de grader nedfelt med penn og blekk (til erstatning for de papirene han brente like før sin død) at de fleste av hans arvinger - til dags dato - har trodd på dem i håp om å kunne arve et slott i Østerrike.

Med dette anser vi historien om Alexander Hugo Köhler for oppklart. De som vil vite mer om hans meritter, kan fortsette å lese dette utdraget av kronologien som Rigmor Waler Iversen har samlet om hans livsløp fra fødsel til grav:

Rigmor Waler Iversen m.fl.:
Alexander Hugo Køhler 1861-1945

TYSKLAND 1861 - ca 1881/1882

22. januar 1861 blir Alexander Hugo Køhler født utenom ekteskap i Eilenburg, i provinsen Sachsen, Tyskland. 7. februar 1861 blir han døpt i Den evangeliske kirke i Eilenburg, Tyskland. Kun morens navn nevnes ved dåpen: Friderike Køhler.

21. mars 1875 - Alexander Hugo Køhler konfirmeres i Die Schönefelder Gedächtniskirche Palmesøndag - Sonntag Palmarium 21. mars 1875. En Fr. Køhler skrifter Skjærtorsdag - Gründonnerstag 25. mars 1875, og Conf. (Køhler) skrifter Langfredag - Charfreitage 26. mars 1875. Kilde: Etter Ludwig Rothe Diac. Parochial-Kirche zu Schönefeld bei Leipzig.

"Alexander Hugo Køhler geboren den 22. Januar 1861 zu Eilenburg ist nach vollendeter Schulzeit am Sonntag Palmarium den 21 Marz 1875 in der Kirche zu Schönefeld bei Leipzig confirmirt worden, und hat hierauf an dem darauf folgenden Charfreitage desselben Jahres zum ersten Male das Abendmahl des Herrn empfangen." "Denkspruch: Was ihr gehört habt vom Anfange u.s.w. I Joh. 2. 24 Ludwig Rothe Diac. Parochial-Kirche zu Schönfeld bei Leipzig." Kilde: Brev av 20.11.2006 fra Ev.-Luth. Gedächtniskirschgemeinde Leipzig-Schönefeld Das Pfarramt og etter en avskrift vedrørende Anna og Hugo Køhlers journalsak fra Rigsarkivet, Köbenhavn (ang. Køhlers skilsmissesak) fra overrettssakfører Olaf Richter i Trondhjem, som også bekrefter avskriftens riktighet.

Ved A.H.K.'s inngåelse av tredje ekteskap i Bergen 17. juli 1900 står det at han ble konfirmert i Schönefelder Gedächtniskirche bei Leipzig, Schönefeld, Tyskland 21. mars 1875.

A.H.K. vokser opp hos bestemoren. Opplysningene er gitt i et intervju til Agder Tidende 11. desember 1945 av en arbeidskamerat av Køhler fra Danmarkstiden og senere et par år i Trondheim Litografiske Anstalt.

Han forteller videre til avisen: "Meg fortalte han at han var vokst opp i en liten landsby i Tyskland hos sin bestemor."

A.H.K. går på grunnskole 7 år i en liten landsby i Tyskland, trolig i Eilenburg.

A.H.K. utdanner seg til litograf etter endt grunnskole og konfirmasjon. Læretid for å bli litograf var 5-6 år. Kilde 1: Opplysningen er gitt i et intervju til avisen "Sørlandet" 11. desember 1945 av en litograf, bosatt i Stavanger i 1945, som hadde arbeidet sammen med Køhler. Denne litografen/arbeidskameraten ble ansatt som bestyrer ved Aktietrykkeriets litografiske avdeling i Trondheim i 1899.

Han forteller videre til avisen:

"- Jeg husker han godt fra den tiden han arbeidet i Danmark. Det var tidlig i 90 årene. Den gangen var det ikke så mange av oss som arbeidet i faget, at vi ikke visste om hverandre. Køhler var som kjent en meget dyktig litograf. Han arbeidet i København, Århus, i Randers og i Odense. Særlig i Odense laget han noen fine litografier. Nå hendte det berømmelige Mayerling dramaet i 1889. Hvordan Johan Orth alias Køhler tidlig i 90 årene da kunne dukke opp i Danmark som en førsteklasses litograf er en gåte. Det trengs 5 års læretid, og selv etter disse 5 årene, rager en ikke over gjennomsnittet, slik som Køhler gjorde det. Jeg vet ikke hvor han hadde sin utdannelse fra. Men han fortalte mye om at han hadde arbeidet i Sverige. Der eller i Tyskland fikk han sin utdannelse. I slutten av 90 årene kom Køhler til Bergen og i 1899 tre år senere startet han sin egen litografiske anstalt og jeg som da arbeidet i Bergen, ble foreskrevet til Trondheim der jeg gikk i kompaniskap med han. Vi arbeidet sammen et par år, men forretningen gikk ikke så bra, og så ble det til at vi oppløste den".

Kilde 2: Opplysningene er gitt i et intervju til Agder Tidende 11. desember 1945 av en arbeidskamerat fra danmarkstiden og senere et par år i Trondheim Litografiske Anstalt. Han forteller videre til avisen:

"Køhler skulle etter det som fortelles være kommet til Danmark i 1890, men alt den gang var han fullt utdannet litograf, det vet jeg for jeg overtok hans arbeide i 1893 i Hagen og Siversen trykkeri i Odense og han var en meget ansett litograf der. Læretiden for en litograf den gang var minst 6 år, og ingen skal fortelle at han var blitt ansatt i Danmarks største trykkeri uten å legge frem papirer på at han var fullt utlært. I årene 1890 til 1896 har han heller ikke vært utenfor Danmarks grenser, så han kan ikke ha lært faget annensteds som påstås. Etter Odense arbeidet han i København, Randers og Horsens og startet tilslutt eget trykkeri i Århus. Dette solgte han senere for 20.000 kroner og det må være disse pengene det siktes til når fru Køhler sier han snakket om 20.000 kroner som han hadde mistet. Køhler kom aldri med hentydninger eller forsnakkelser som en kunne forstå noe av. Han fortalte også om sin soldattid. Verneplikten var den gang tre år i Tyskland, men bedrestilte kunne avtjene den på 1 år mot å holde hest selv og betale en viss sum. Han fortalte at han hadde avtjent verneplikten på den siste måte".

Etter endt skolegang, utdannelse og avtjening av militærtjeneste omkr. 1881/1882, setter Alexander Hugo Køhler kursen mot Sverige.

SVERIGE ca 1881/1882 - 8. sept. 1885

A.H.K.'s reiserute ifølge det han skriver i Gotha-almanakken: Jönköping - Norrköping - Malmø - Helsingborg - Landskrona - Randers - Odense - Horsens - København - Bergen - Trondheim - Bergen og Kristiansand.

Jönköping - Norrköping - Malmø ca 1881/1882-1883

A.H.K. har tydeligvis vært i Jönköping og Norrköping før han registrerer seg i Malmø 6. mai 1882 og blir gift der 1. juli 1882.

Januar 1881: I Alexander Hugo Køhlers almanakk (i form av den angivelige Johann Orth), står det at Johann Orth kjøpte A.H.K.'s identifikasjonspapirer på et herberge i Hamburg, og reiseruten ovenfor nevnes også. A.H.K. må en anta har hatt behov for sine identifikasjonspapirer både i forhold til det senere giftermål og i jobbsammenheng.

1881-1882

A.H.K. flytter til Jönköping, Sverige, omkr. 1881/1882, fra Tyskland for å arbeide.

I Jönköping fantes Jönköpings Litografiska Anstalt, hvor han muligens kan ha hatt arbeid/opplæring. Han kan senere ha arbeidet i Norrköping ved Litografiska Aktiebolaget der.

I Norrköping blir han kjent med / treffer Clara Josefine Levin f. 16. november 1860 i Norrköping, og de innleder et forhold. Clara Josefine Levin ble døpt 23. november 1860. Mor: "pigan Helena Petronella Josephina Levin, 30 år gammal, boende på Nr. 71."

Claras mor, Helena Petronella Josephina Levin, ble f. 28.11. 1830 i Kalmar, og døpt 5.12. 1830 som datter av møbelsnekker Johan Levin og hans hustru Helena Christina Tågstrøm.

Claras mor, Helena Petronella Josephina Levin, er fadder når datterdatteren Alexandra Flora døpes 11. april 1886 i Randers, Danmark.

12. april 1882 blir A.H.K.'s tilkommende kone, Clara Josefine Levin, registrert innflyttet til Malmø fra Norrköping. 6. mai 1882 blir Alexander Hugo Køhler registrert innflyttet til Malmø, Sverige Sankt Petri, fra Tyskland. Han må ha kommet til Sverige tidligere enn det registreringsdatoen viser, i og med at de får datteren Sigri Josephine Doris 7. desember 1882. Hun må således ha blitt unnfanget omkr. månedsskiftet februar/mars 1882.

1. ekteskap:

1. juli 1882 gifter Alexander Hugo Køhler seg med Clara Josefina Levin i Malmø, Sverige. Han er "Litograf" og hun "Jungfru". Begges 1. ekteskap. Ved vielsen har begge bosted Kvartalet Rosen V, Malmø. "Hennes moder Helena Petronella Levin i Norrköping lemnat skriftligt bifall."

7. desember 1882 får de datteren Sigri Josephine Doris Køhler i Malmø. Bosted: Kvarteret Rosen V i Malmø, Sverige S:t Petri församling. Faren nevnes ved dåpen som innflyttet 6. mai 1882.

5. juni 1883: Husforhør, Helsingborg. Iflg. Husförhörslängden för Hälsingborgs Stadsförsamling står følgende under kvarteret Långvinkeln Nr. 31, Hälsingborg: "Litografen A.H.K. f. 22. januar 1861 i Eilenburg – Hustru Clara Josefina Levin född d. 16. nov. 1860

Norrköping, "gifta den 1. juli 1882". Dotter Josefina Sigrid Doris född d. 7. des. 1882 i Malmö. - Familien kom från Malmö den 5. juni 1883 och flyttade vidare til Landskrona den 29. juli 1884."

5. august 1884: Husforhør, Landskrona. Familien registreres i Husforhør i Landskrona, som "Hitflyttet til Fiskmåken 5, Landskrona, Sverige".

27. september 1884 blir sønnen Sirius Richard født i Landskrona, Sverige. Bosted: Fiskmåken 5, Landskrona, Malmøhus, Sverige.

29. september 1884 dør sønnen Sirius Richard 2 dager gammel. Dødsårsaken ser ut til å være stivkrampe.

8. september 1885 er familien registrert bortflyttet fra Fiskmåken 5, Landskrona, Sverige til Randers, Danmark.

DANMARK Ca 8/9 sept. 1885 - Ca (mai?) 1898-1899

Omkr. 8./9. september 1885 flytter familien Køhler fra Sverige til Randers, Danmark. Fra 1885-1890 bor og arbeider A.H.K. i Randers.

17. september 1885 får de datteren Alexandra Flora Køhler. Bosted: Møllegade 2, Randers. Hun døpes 11. april 1886 i Sankt Morten kirke, Randers. Faren står oppført som Litograf Alexander Hugo Køhler. Hennes bestemor Helena Petronella Josefine Levin er fadder, men omtales kun som Josefine.

10. november 1886 er en A.H. K. reg-

Akkordforhandlingsbo.

Herved bekjendtgjøres:

1. At Trondhjems lithografiske anstalt — indehaver Hugo Kohler og Laurits Larsen — ved skifterettens kjendelse af 28de ds. har nabnet akkordforhandling.
2. At o.r.sagf. *Hans Bauck* er beskikket som akkordkommissær og kjøbmændene Olaf Sættem og Waldemar Jansen til medlemmer af akkordstyret.
3. At møde til behandling af skyldnerens akkordforslag afholdes paa mit kontor i Trondhjem tirsdag den 2den februar 1904 kl. 10 form.

Fordringshaverne opfordres til snarest og inden 14de januar 1904 at indsende til undertegnede en specificeret opgave over alt tilkommende hos skyldneren ledsaget af de dokumenter i original eller afskrift, hvortil fordringerne støtter sig.

Trondhjem, 24de december 1903

Hans Bauck,
overretssagfører.

(2,25)

istrert i Borgerregisteret som "Bog og Kunsttrykker". Dette yrket tilsvarer litograf.

4. mars 1888 blir datteren Sigrid Florentsia Malvina Køhler født i Randers. Bostedet er Karolinegade 8, Randers. Hun døpes 8. april 1888. Foreldrene oppgis å være: Stentrykker Alexander Hugo Køhler og Hustru Anna Klara Josephine Levin, 28 Aar. Faddere ved dåpen: Skomaker A. Liehmann og Hustru, Mads Nielsen og Mad. E. Godtfredsen.

15. april 1888 dør "Sigrid Florentia Malvina Køhler. Lithograf A.H. Køhlers Datter. 1 Maaned". Hun gravlegges 19. april 1888.

Odense omkr. 1888/1890 - omkr. 1895/1896

A.H.K. bor og arbeider i Odense fra et tidspunkt mellom april 1888 og november 1890.

26. nov. 1890 blir datteren Eleonore Fanny født i Odense, Danmark. Bosted: St. Knudsgade 48. 19. april 1891 døpes datteren Eleonore Fanny Køhler i St. Knuds kirke, Odense. Faren står oppført som Litograf Alexander Hugo Køhler.

1893: A.H. K. arbeider i Danmarks største trykkeri, Hagen og Siversen trykkeri i Odense. Se under 1875-1880/81, opplysningene er hentet fra et intervju i Agder Tidende med en arbeidskamerat fra danmarkstiden og senere et par år i Trondheim Litografiske Anstalt.

14. mars 1893 "dør her i Sognet, Begravd 20 Marts 1893, Sigrid Josephine Doris Køhler, datter af Lithograf Alexander Hugo Køhler og Hstr. Clara Josephine Levin, Enggade 8, født i Malmø 10 Aar – Tuberculosis."

17. mars 1893 – I forbindelse med datteren Sigri Josefine Doris bortgang kunngjøres dette i Fyens Stiftstidende Odense: "17.3. 1893 † I gaar morges døde efter et langt og smærtefuldt Sygeleije vor kjære lille Datter, Josephine Doris Køhler, 10 aar gl. Odense den 16de Mars 1893. Anna Køhler A. Køhler, Lithograf. Begravelsen foregaaer Mandag Middag, Kl. 1. fra Hjemmet, Enggade 8".

Her skrives morens navn Anna Køhler, og ikke Clara Josephine. Kan det være at "elskerinnen" Anna Camilla, som A.H.K. gifter seg med 4. august 1894, allerede er på plass i familien?

5. september 1893 dør A.H.K.'s kone Clara Josephine Levin. Bosted: St. Knudsgade 32, Odense, Danmark.

6. september 1893 - Anmeldelse Odense Skifterett. Lithograf Alexander Hugo Køhler anmelder at hans kone Clara Josephine Levin døde dagen i forveien: "Aar 1893, C 6. September, anmelder Lithograf Alexander Hugo Køhler, at hans Hustru, Clara Josefina Levin, 32 Aar gl., i går er død, efterladende sig 2 med? hendes Mand i Ægteskabet sammenavlede Livsarvinger, nemlig 1. Datteren Alexandra Flora Køhler, 7 Aar gammel. 2. Eleonora Fanny Køhler, 3 Aar gammel. Enkemanden erklærer, at han vil forblive hensiddende i uskiftet bo med nævnte Fællesbørn - St. Knudsgade 32. A. Køhler."

7. september 1893 - Kunngjøring i Fyens Stiftstidende: "Efter længere Tids Sygdom døde i forgaars min kjære Hustru, Clara Josefine Køhler, født Levin, i sit 33te aar. Odense den 7de september 1893. Paa børns og egne Vegne; A. Køhler, Lithograf. Begravelsen er bestemt til Løverdagen den 9de september, Middag kl. 12 1/2. fra St Knuds Kirke".

9. september 1893 - Begravelse: "Død 5 September 1893, Sct. Knud Sogn, Odense. Begr: Odense Assistents-Kirkegaard 9 September 1893 Clara Josefina Køhler, f. Levin. Gift med

litograf Alexander Hugo Køhler, St. Knudsgade 32. Født i Norkjøbing i Sverrig den 16 November 1860, 32 Aar."

13., 15., 22. og 29. juli 1894 blir det lyst for Alexander Hugo Køhler og Anna Camilla Albine Nielsen.

17. juli 1894 foreligger det skifteattest fra Odense Skifterett. (Nevnes ved inngåelse av ekteskap nr. 2)

2. ekteskap:

4. august 1894 gifter A.H.K. seg for annen gang i Odense med den 12 år yngre Anna Camilla Albine Nielsen f. 26. mars 1873 i Odense. (Denne A.H.K., som her inngår ekteskap, må jo da være Johann Orth ifølge det som er skrevet i Hof-kalenderen.)

Ved vielsen står: "Litograf, Enkemand af 1ste Ægteskab siden 5 septb 1893 efter Klara Josephine Levin, Alexander Hugo Køhler, af Sct. Knuds Sogn 33 år. Søn af Friedericke Køhler og født i Eilenburg i Prov. Sachsen den 22 Januar 1861, Skifteretsattest af 17. juli 1894 fra Odense Skifteret. Anna Camilla Albina Nielsen, heraf sognet 21 år, Datter af Baadfører Peter Nielsen og Hustru Johanne Nielsen af Odense og født her i Sognet den 26 Marts 1873. Forlovere: Faktor Reinhold Aagaard* og Baadfører Ludvig Nielsen, begge af Odense. Viet: 1894 den 4 August her i Sognet. Sognepræst Grove-Rasmussen."

(* Reinhold Aagaard var trolig teknisk leder av trykkeriet hvor A.H.K. var ansatt)

I likhet med informasjon om foreldre ved A.H.K.'s dåp, nevnes ved vielsen med Anna Camilla bare hans mors navn også nå! Visste han ikke hvem faren var?

Århus omkr. 1894/1895 - august 1896

A.H.K. bor og arbeider i Århus, hvor han i februar driver som eskefabrikant og trykker (eget trykkeri). Oppholdet her blir av kort varighet. Ekteskapet med Anna Camilla Albina slår sprekker.

31. mars 1896: A.H.K. og Anna Camilla Albine Nielsen får datteren Victoria Camilla Alexandra i Århus. Hun døpes 3. mai 1896 i Viby, Århus. Viby er idag en liten forstad til Århus. Dette fremkommer ved hennes konfirmasjon i Odense 20. mars 1910.

At hun er født i Århus, kommer også fram av FT1901 i Odense, hvor hun bor sammen med besteforeldrene Peter og Johanne Nielsen og sin ugifte mor Anna Camilla Albine Nielsen på Nørrebro 273, Odense købstad.

1896-1897 København

21. august 1896 flytter A.H.K. fra Århus til Nørrefarimagsgade 60, København, Danmark. Han nevnes som "Litograf - Stentrykker". I København står han oppført som gift med Anna

Clara Alvine Nielsen f. 26. mars 1873 i Odense. Hans kones navn Camilla Albina Nielsen er her skrevet feil. Det er usikkert om hun flytter med til København, men trolig er det kun A.H.K. som flytter. Han må nok uansett oppgi sin sivile status, og det er vel derfor hans kones navn blir nevnt.

1. november 1896 bor A.H.K. i Tullinsgade 4, Vesterbro, nå som "Æskefabrikant". Han løser borgerskap 10. november som det samme. Det skal være her det står at han bor i Århus 1. mai 1896 og at datteren Alexandra Flora på samme tid bor i Horsens.

Borgerskabsprotokol 1A 2199, 1893-1897, side 562: 10. november 1896: "Udl. 7 Køhler Alexander Hugo, f i Sachsen 22/1 61, v. B. som Bog- og Kunsttrykker." Forkortelsen udl. foran hans nummer er tilføyd med en annen skrift ute i margen. Det betyr trolig utlending.

Han nevnes ikke i "Magistratens 1 afd.'s journalbog", og det er heller ikke funnet noen meddelelse om opphevelse av borgerskapet.

30. november 1896 får Anna Camilla Albine Nielsen separasjonsbevilling fra Alexander Hugo Køhler.

1897 befinner A.H.K. seg under Tullinsgade 4 i København som eskefabrikant og boktrykker. I skatteboken 1897-1898 under Tullinsgade 4 står det følgende: Æskefabrikant A.H.K., angivet indkomst: 2400,- kr., Skattepligtig indk.: 2400,- kr, Skat pr. kvartal: 18,- kr... Bedriften synes å ligge i Læderstrædet 3. Det later ikke til at han er lenge i København.

11. mai 1897 er dokument (A88/1897) No 74 datert i København. Det inneholder brev fra H. Schultz til fru A. Køhler, Nørregade 102, Odense. Hun har tilsynelatende henvendt seg for å høre om mulighetene for å saksøke mannen, og han svarer at det vil være forbundet med store utgifter å saksøke mannen i Norge og råder henne til å henvende seg til Justisråd Johansen, som vil hjelpe henne til å få en understøttelse. Enten betalt av mannen, eller som fattigunderstøttelse ydet til hennes mann.

21. desember 1897 søker Anna Camilla Albine Nielsen om skilsmisse / opphevelse av ekteskapet fra mannen.

Det nevnes i et dokument fra Fyens Stiftamt til "Justitsministeriet" 21. desember 1899 at hun tidligere den 21. desember 1897 har fått avslag, men at man etter forgjeves megling, henstiller til at hun får bevilling.

NORGE omkr. 1896/1897 - 1945

Bergen før 11. mai 1897 - 1899/1900

A.H.K. bor i Bergen og arbeider som "Bestyrer af en Æskefabrik". Han var ifølge fru Køhler bestyrer av Tollefsens Lithografiske Forretning, men i Bergen fantes også Tollefsens Æskefabrikk. A.H.K. må ha vært i Norge 11. mai 1897, for på denne dato skriver H. Schultz et brev til Anna Camilla Al-

bina, der det kommer fram at det er forbundet med store utgifter å saksøke mannen i Norge. Tollefsens Lithografiske forretning holdt ifølge adresseboken for 1900 til i Allegd. 3 & 5a i Bergen.

I Rettsbok for Kristiansand Byrett 23. august 1945 står følgende: "Fremstod 1ste vitne: fru Anna Köhler, 66, bopel Vestre Strandgate 23, Kristiansand. ... Vitnet traff Hugo Köhler første gang i Bergen i 1897. Köhler hadde vært i Bergen siden 1896. Han var bestyrer av Tollefsens Lithografiske forretning. Han kom da fra Danmark enten Aarhus eller Horzens. Köhler fortalte henne at han tidligere hadde vært i Tyskland, Sverige og Finland, men oppga aldri noe årstall. Hverken vitnet eller Køhler har vært i Tyskland siden 1896."

23. april 1899 konfirmeres Alexandra Flora Køhler i Den Katolske kirken i Bergen. Opplysningene fremkommer når hun inngår ekteskap i Kristiansand 17. mai 1908. I Klokkerboka for Kristiansand 1905-1914, s.198, nr. 32, sies hun å være konfirmert 1900. I forbindelse med konfirmasjonen nevnes at dåpsattest skal ha blitt utstedet 29. april 1892 i Odense. Det holdes konfirmasjon i St. Paul Kirke i Bergen 22. oktober 1899. Seks jenter og tre gutter ble konfirmert. Flora Alexandra Köhler er IKKE blant de konfirmerte i St. Paul i Bergen i 1899! Den forrige registrerte konfirmasjonen var 20. juni 1897. Hvor ble hun da konfirmert, og skjedde det den 23. april i 1899?

Torsdag den 25de Februar førstkommende Kl. 10 Formiddag bliver, efter Forlangende af Overretsagfører Henrik Bauck paa Vedkommendes Vegne, Tvangsauktion afholdt paa *Auktionsforvalterkontoret*, Kjøbmandsgaden No. 18, over Køhler & Co.s Gaard med Grund, Matr.-No. 8, i Krambodgaden, pantsat ved Obligation af 1ste April 1899, thinglæst 18de s. Md., der er mieligholdt.

Trondhjems Auktionsforvalterkontor den 23de Januar 1904.

(1,17) N. Hvoslef.

14. desember 1899 inneholder et dokumentet (A 88/1899 No 93) Anna Camilla Albinas ansøkning om endelig opphevelse av ekteskapet og rett til å gifte seg igjen, og hun skriver følgende til Kongen:

"Undertegnede Anna Camilla Albina Køhler født Nielsen af Odense tillader sig herved allerunderdanigst at ansøge om Bevilling til fuldstændig Ophævelse af mit Ægteskab med Litograf Alexander Hugo Køhler, der saavidt mig bekjendt boer i Bergen i Norge, samt om Tilladelse til at indgaa nyt Ægteskab. Som vedlagte Separations bevilling udviser, blev jeg under 30 November 1896 fraspereret bemeldte min Mand og har siden den Tid levet fuldstændig ad skilt fra ham og da den Uoverensstemmelse mellem os, der var Anledning til Separationen, vedblivende er til Stede og ikke nogensinde kan ventes hævet tror jeg ikke at en Fortsættelse af vort Ægteskab vil være mulig."

Hun vedlegger en vandelsattest (se neste avsnitt) og en troverdighetesattest, datert 14. desember 1899, fra Grove Rasmussen, Sct. Hans Pastorat, Odense.

14. desember 1899: Vandelsattest for

Anna C. A. Køhler.

"Efter Anmodning af Anna Camilla Albina Køhler f. Nielsen boende paa Nørrebro 102, Odense der ved Bevilling af 30 Novbr. 1896 er separeret fra sin Mand Lithograf A.H.Køhler, bevidner undertegnede Ritmester, Kammerjunker Lytzen og Grosserer P. Simonsen af Odense, der have havt Lejlighed til nøje at iagttage hendes Færd under Separationstiden fra d: 30 Novbr: 1896 til Dato, at hun i hele dette Tidsrum stedse har ført en i enhver Henseende hæderlig ulastelig og sædelig Vandel. - Endvidere bevidnes at hun er uformuende og ikke har andet at leve af end hvad kan erhverve sig ved sine Hænders Gjerning."

20. desember 1899 inneholder et dokument (A 88/1899 No 93) en meglingsattest fra Grove Rasmussen, som attesterer at videre megling ikke bærer frukter / er fruktesløst.

21. desember 1899 inneholder et dokument en utskrift fra Odense amts "Mæglingsprotokol i Ægteskabssager", A 88/1899 No 93. I denne fastholder Anna Camilla Albine sin begjæring om fullstendig opphevelse av ekteskapet, og hun gjør krav på fortsatt å beholde foreldremyndigheten over deres felles barn Victoria Camilla Alexandra, født 31. mars 1896, og forbeholder seg sin rett til å få underholdningsbidrag til barnet. A.H.K. møtte tydeligvis ikke.

"Aar 1899 den 21 December mødte til verdslig Mægling Fabrikbestyrer Alexander Hugo Køhlers frasepar-erede Hustru Anna Camilla Albina f. Nielsen af Odense i Anledning af hendes Begjæring om fuldstændig Ophævelse af deres Ægteskab. Attest om geistlig Mægling med hende var tilstede. Hun fastholder sin Begjæring om Ægteskabets Ophævelse, idet hun anfører, at hun ikke siden Separationen, den 30 November 1896, har samlevet med sin Mand; han har formentlig i Størstedelen af denne Tid opholdt sig i Norge; for Tiden antages han at være Bestyrer af en Æskefabrik i Bergen. Fælles-boet er i henhold til Separationsvilkårene delt af Skifteretten. Hun gjør Fordring paa fremdeles at beholde Forældremyndigheden over det eneste i Ægteskabet værende Barn: Victoria Camilla Alexandra, født 31 Marts 1896, og forbeholder sig sin Ret til at erholde Underholdsbidrag til Barnet. Anna Køhler.

Udskriftens Rigtighed bekræftes. Fyens Stiftamt den 21 Decbr. 1899" (Underskriften er vanskelig å tyde.)

Senere viser det seg at Køhler ikke er i Bergen slik hun antyder - men i Trondheim. Han bor da i Søndregate 6 i Trondheim.

Trondheim 1899 -1900

A.H.K. bor og arbeider i Trondheim. Hans adresse før det 3. ekteskapet 17. juli 1900 er Søndregt. 6, Trondheim. Ved FT1900 er adressen Nordregt. 4, Trondheim.

3. februar 1900 inneholder et dokument en erklæring fra Alexander Hugo Køhler, hvor han samtykker i skilsmisse fra sin fraseparerte hustru Anna Camilla Albina, på betingelse av at han får lov til å gifte seg igjen og er fri for alle bidrag til henne og barnet. Den er bevitnet av Det Kongelige Danske konsulat i Trondhjem. Baksiden er stemplet: Legaliseret - Kjøbenhavn - Udenrigsministeriet d. 13. februar 1900. O. Krag. Betalte A.H.K. seg unna bidrag for sin kone og datteren?

22. februar 1900 utferdiges et dokument som sier at ekteskapet mellom "Anna Camilla Albina Køhler f. Nielsen og Lithograf Alexander Hugo Køhler maa være aldeles ophævet paa de for Separationen Fastatte Vilkaar, og at Hustruen maa indgaa nyt Ægteskab, hvorimod denne Vor allerh. Bevilling ikke hjemler Manden ret til at indgaa saadan. Gitt 22. februar 1900. Hørring"

Det heter også at mannen må bli underrettet om dette, og han for å kunne inngå nytt ekteskap må, ved å fremlegge attest fra "tvende Mænd, hvis Paalidelighed attesteres af en Øvrighed, eller dansk Konsul, godtgiøre at han i Separationstiden har ført en Sædelig Vandel".

7. mars 1900 foreligger et dokument som inneholder vandelsattest. Vandelsattesten med følgende ordlyd følger med brev som blir sendt 13. mars 1900, der Køhler søker om å få gifte seg igjen:

"Vi Undertegnede, i Bergen bosatte Mænd, bevidner herved at vi har haft stadig Omgang med Lithograf Alex. Hugo Køhler og lært ham at kjende som en i alle Henseender hæderlig og brav Mand, som stedse i sine tre Separations-aar har fört og endnu förer et sædelig Levnet og Vandel og i hele sin Adfærd lagt en pletfri Karaktér for Dagen.

Bergen, 7de Marts 1900."

Det er verdt å merke seg her at de som skriver denne vandelsattesten er Henrik Henriksen, hans tilkommende svigerfar, Karl Rognaldsen, gift med hans tilkommende kones søster Henrikke Mathilde Henriksen, samt en Nils Johannesen. Sistnevnte hadde to døtre som arbeidet i en litografisk anstalt. En annen ting en også kan undres over i denne vandelsattesten som sier at A.H.K. har ført og fører et sedelig levesett, er at Køhler og det ene vitnet H. Henriksens datter, Anna Lovise Hansine, får sin datter 17. januar 1901. Følgelig må hun ha blitt unnfanget i april 1900, tre måneder før de blir gift 15. juli 1900 i Bergen. Troverdigheten til disse sannhetsvitnene synes heller tvilsom. Vandelsattesten har han selv ført i pennen og er tydeligvis sendt fra Trondheim til Bergen. Nederst på vandelsattesten har han skrevet Bergen, så en åpen plass for innføring av dato, og til slutt 1900.

Køhler skriver følgende til Kongen:

"13. mars 1900.

Til Kongen!

Undertegnede Alexander Hugo

Køhler f. 22 Januar 1861 i Eilenburg, Provins Sachsen, f. T. bosat i Trondhjem, Norge, tillader mig herved at fremkomme med underdanigst Andragende om ved naadigst Bevilling at maatte erholde Tilladelse til at intræde i nyt Ægteskab. Som sees af medfølgende Skilsmissebevilling af 22 Febr. d. A. er mit tidligere Ægteskab med Anna Camilla Albina f. Nielsen efter forudgaaende Separation lovlig blevet hævet, ligesom Deres Majestæt har forundt hende Adgang til at indtræde i nyt Ægteskab. Jeg tror at kunne sige, at jeg har været uden Skyld i de Aarsager, som bevirkede mit Førnævnte Ægteskabs Ophævelse, ligesom jeg ikke i nogen Henseende har overtraadt mine ægteskabelige Pligter, saalænge Ægteskabet bestod. - Med Hensyn til min Vandel efter Separationen, efter hvilken jeg væsentlig har opholdt mig i Norge, tør jeg i Underdanighed henvise til vedlagte Erklæring af 7de Marts d.A fra tre i Bergen bosatte Mænd, hvis troværdighed er attesteret af residerende Kapellan til Korskirken Menighed i Bergen, Wilhelm Holdt. - Jeg havde med disse dagligt Samkvem, saaledes at de havde den fuldeste Adgang til at lære mig at kjende. Jeg var ved det nu ophævede Ægteskabs Indgaaelse Enkemand og havde af første Ægteskab tvende Døtre, som nu er i Alderen 10 og 13 Aar, og som opholder sig hos mig. Jeg tilføier, at det ikke mindst er Ønsket om at skaffe disse den Omsorg og Pleie til deres Opdragelse i et Hjem, idet jeg selv ved mit Arbeide til Livets Ophold jo i væsentlig Grad er hindret fra at varetage disse Pligter, - der har fremkaldt denne Ansøgning. Jeg tør derfor forvente at min Begjæring naadigst maa blive indvilget. Trondhjem den 13 Marts 1900 Underdanigst A.H. Køhler."

Han innrømmer her både døtre og to tidligere ekteskap.

29. mars 1900 utferdiges et dokument med diverse notater vedrørende saken. Her står det bl.a. å lese: "Efter Mandens Antecedentia i Skilsmissesagen forekommer det mig ikke, at han bør slippe saa let til n. Æ." - Det stilles noen spørsmål, om mannen hefter for noen ovenfor det offentlige, fattigunderstøttelse til hustruen og hvor stort hennes tilgodehavende etter separasjon og skilsmissevilkårene nå er.

2. mai 1900 dateres et dokument i København med kongelig bevilling til inngåelse av nytt ekteskap: "Chr. IX, tillade, at Lithograf Alexander Hugo Køhler .... af Trondhjem i Kongeriget Norge hvis Ægteskab med Anna Camilla Albina f. Nielsen af Odense er blevet fullst. Ophævet V. allerh. Bevilling af 22/2 d. A. maa indgaa n. Ægt. Givet i Vor Residentstad den 2. Maj 1900".

Den korrekte datoen er altså 2. mai 1900, og ikke 3. mai, som er innført ved Køhlers 3. ekteskap.

9. juli 1900 utstedes skifteattest i Odense.

15. juli 1900 blir det lyst for A.H.K. og Anna Lovise Hansine Henriksen.

3. ekteskap:

17. juli 1900 gifter fraskilt Litograf Alexander Hugo Køhler seg i Korskirken i Bergen med den nesten 19 år yngre husholdersken Anna Lovise Hansine Henriksen f. 22. september 1879 i Bergen. Forlovere: H. Henriksen og Karl Rognaldsen. Brudgommens alder eller år: 22. januar 1861. Brudgommens fødested er Eilenburg i Provinsen Sachsen i Preussen. Brudgommens far August Køhler. Brudgommens oppholdssted er p.t Trondheim. Farens navn oppgis her for første gang. Han sies å være Gårdmann "August". Er dette farens navn eller kanskje bestefaren/morfarens navn? Tidligere har han bare oppgitt morens navn. Brudgommens konfirmasjon: 21. mars 1875 i Schönefeld bei Leipzig. Sist kommuniseret: Ibid. Kongelig bevilling til inngåelse av nytt ekteskap datert København 3. mai 1900. Skifteattest datert Odense 9. juli 1900. (Korskirken Bergen MINI, Forlovererklæringer 1898-1903, II.5.7) Ved vielsen er det krysset av for at dette er hans 2. ekteskap og hennes 1. ekteskap. Når han inngår det 3. ekteskapet opplyses det at han er frasklt. Forlovere ved vielsen er hans tilkommende svigerfar Henrik Henriksen og hans blivende svoger Karl Rognaldsen, som var gift med brudens søster Henrikke Mathilde Henriksen.

1900-1906

A.H.K. er i denne perioden bosatt på forskjellige adresser i Trondheim.

3. desember 1900: Ifølge folketellingen for Trondheim bor A.H.K. i Nordre Gade 4, Trondheim, sammen med sin kone Anna Lovise Henriksen og døtrene Alexandra Flora og Eleonore Fanny, som begge forsørges av foreldrene. Både Alexandra Flora og Eleonore Fanny er oppført som katolikker.

1900-1901 Trondheims Adressebok. Her skrives han som: Bestyrer Hugo Køhler, Dronningensgade 41, Trondheim. Han finnes ikke i adressebok for Trondheim 1899, men fra 1900-1902 finner vi ham der.

1901 (Odense, Danmark): A.H.K.'s datter med Anna Kamilla Albine Nielsen, Victoria Camilla Alexandra f. 31. mars 1896 i Århus, bor i FT1901 for Odense Købstad, sammen med sine besteforeldre og sin mor.

Det synes som om Køhlers 2. kone, Anna Camilla Albine Nielsen, beholder Køhler-navnet. Hun finnes i 1908 og 1910 som "husbestyrerinde" i København, og er der innlagt på hospital 2. november 1929 fra Tårnby. Dessuten, - et skifte etter Annas død bærer tilsynelatende hans underskrift.

17. januar 1901 blir Elisabeth Oline Helga Køhler født Trondheim. Hennes

far skrives som litograf A.H.K. Bosted: Nordre Gade 4, Trondheim. 12. mai 1901 døpes Elisabeth Oline Helga Køhler i den Katolske Kirken Jesu Hjerte i Trondheim.

3. april 1902 blir Anna Alexandra Haldis Køhler født Trondheim. Hun døpes 25. mai 1902 i Trondheim.

29. august 1902 : Anna Køhler og Hugo Køhler, begge adr. Kofoed-gjelene 9b, melder til Trondheim magistrat at de akter å drive litografisk forretning med forretningskontor i Trondheim, under firma "Trondhjems Lithografiske Anstalt, Køhler & Co". (Norsk Kundgjørelsestidende nr. 249).

Ad. adressen Kofoedgjelene 9b, kan det nevnes at den Katolske skole i Trondheim lå i Kofodgjelene 9a. Ettersom døtrene Alexandra Flora og Fanny Eleonore (fra 1. ekteskap) i FT1900 står oppført som katolikker, er det stor sannsynlighet for at de kan ha gått på denne skolen.

15. april 1903, jfr. Norsk Kundgjørelsestidende nr. 113: Anna Køhler har trådt ut av firmaet. Laurits Larssen, Strandveien 10, har inntrådt som fullt ansvarlig medlem. Firmaet fortsetter uforandret. Trondhjem 11. mars 1903.

Laurits Larsen kan muligens være den arbeidskollegaen, som i 1945 uttalte til avisen Agder Tidende 11. desember 1945 at han var arbeidskamerat av Alexander Hugo Køhler fra danmarkstiden og senere et par år i Trondheim litografiske anstalt osv.

I FT 1900 bor Laurids Larsen i Øvregaden lille 28 i Bergen, f. 21. juli 1874 Jerslev, Danmark. Han er oppført i adressebok for Trondheim 1904-1905 som litograf med bosted i Prinsensgd. 9.

4. juli 1903 blir Alfhild Hjørdis Solveig Køhler født Trondheim. Hennes fødsel i Trondheim er ikke funnet, men hennes fødselsdag fremkommer i innførselen over døde i kirkebøkene for Kristiansand.

29. desember 1903: Trondhjems lithografiske anstalt, innehavere Hugo Køhler og Lauritz Larssen, har ved skifterettens kjennelse av 23. denne mnd. åpnet akkordforhandling. Møte avholdes 2. februar 1904. Fordringshavere må melde seg innen 14. januar 1904. (Norsk Kundgjørelsestidende nr. 391).

30. januar 1904: Torsdag 25. februar avholdes tvangsauksjon over Køhler & Co.s gård med grunn, matr.nr. 8 i Krambodgaden, Trondheim, pantsatt ved obligasjon av 1. april 1899, (tinglyst 18. samme mnd.) som er misligholdt. (Norsk Kundgjørelsestidende nr. 34)

19. februar 1904: Trondhjems lithografiske Anstalt, Køhler & Co.s akkordforhandling. Ved avstemning 15. februar er det ikke oppnådd nødvendig flertall, hvorfor akkorden vil være å anse som forkastet av kreditorene. Hvis noen av kreditorene vil begjære boet tatt under konkursbehandling, bør dette skje innen 14 dager etter denne bekjentgjørelse. (Norsk Kundgjørelsestidende nr. 59).

23. februar 1904: Trondhjems Lithografiske Anstalt, Køhler & Co, dets bo og likeledes medinnehaver Hugo Køhlers særbo er 18. februar tatt under konkursbehandling. Midlertidig bestyrer i begge bo er overrettssakfører Hans Bauck. Prøvelse av fordringer 16. april i rettslokalet i Hornemannsgården. (Norsk Kundgjørelsestidende nr. 62. Også innrykket i kunngj.tidende 24. februar)

2. november 1904: Ang. opprettelsen av firmaet "Aktieselskabet Norsk Etikettefabrik". Forretningens art er litografi. Bestyrer er Hugo Køhler, Innherredsveien 23. Aksjekapital kr. 10.000. (Norsk Kundgjørelsestidende nr. 325).

1904-1905 Trondheims Adressebok: Bestyrer Hugo Køhler og datteren Frk. Flora Køhler bor i Øvre Aasvei 3. Trondhjems Lithografiske Anstalt: Krambodgaden 8, Trondheim.

1905-1906 Trondheims Adressebok: Bestyrer Hugo Køhler bor i Øvre Aasvei 3.

1905-1906: Man har dessverre bare registeret til flytteprotokollene for Bergen, selve protokollen er borte! Så vi vet bare at A.H.K. har registrert seg og sin familie en gang i 1905 og en gang i 1906. Det skal vel rimeligvis samsvare med innmeldingen i den katolske kirke 1. januar 1906, og utmeldingen 1. oktober 1906.

I 1906 blir datteren Anna Alexandra Haldis Køhler f. 3. april 1902 Trondheim, dpt. 25. mai 1902, registrert innflyttet fra Bergen til Elvegata 8, Kristiansand, av foreldrene Alexander Hugo Køhler og hustru Anna Lovise Hansine f. Henriksen. Datoen for innflyttingen er ikke nevnt, og det er kun Anna Alexandra Haldis som nevnes innflyttet!

1. januar 1906 blir 5 barn tatt opp som medlemmer av den katolske menigheten St. Paul i Bergen: Köhler, Flora Alexandra, uden stilling, ugift, født 17-IX-1885 Tyskland, Köhler, Fanny Eleonora, uden stilling, ugift, født 26-XI-1890 Tyskland, Köhler, Elisabeth Pauline Helga, litografs barn, født 17-I-1901 Trondhjem, Köhler, Haldis Alexandra Anne, litografs barn, født 3-IV-1902 Trondhjem, Köhler, Alfhild Hjørdis Solveig, litografs barn, 4-VII-1903 Trondhjem. De kom fra "katolsk menighed i Trondhjem", og de var bosatt i Østre Skostræd 10B, Bergen. "Foreldrene er "uden bekjendelse" fra Tyskland."

21. juli 1906 blir datteren Hendrikke Aslaug Gudrun Køhler født i Bergen. Gudrun Aslaug Køhler gift Henriksen dør 28. mars 1999, Kristiansand, og gravlegges 8. april 1999 i graven til sine foreldre. Hennes mann Peder Andreas Henriksen f. 11. oktober 1921, død 28. juni 1987, gravlegges 7. juli 1987 i graven til svigerforeldrene.

30. juli 1906 står datteren Hendrikke Aslaug Gudrun Køhler/Gudrun Henrikke Aslaug oppført som døpt under Domkirken i Bergen. De har da adresse Skottegaden 2, Bergen. En av fadderne ved dåpen er hennes morfar Renovasjonsmann Henrik Henriksen. Hennes

far nevnes som Litograf Alexander Hugo Køhler. Under anmerkninger står døpt på Fødselsstiftelsen. I Fødselsstiftelsen skrives hun som Gudrun Hendrikke Aslaug.

Omkring 1. oktober 1906: Køhler blir under 1. verdenskrig satt under diskré kontroll. Fra disse papirene kan man lese at han flytter fra Bergen til Kristiansand i 1906, og at han starter et litografisk trykkeri i Skippergata 9, mens han selv bor i Skippergata 45. Denne virksomheten driver han bare en kort stund, dette fordi det oppstår brann i trykkeriet. Dette medfører at han avvikler trykkerivirksomheten og i stedet starter en liten småhandel, som senere får navnet »Elvehuset». Kilde: Generalstabens arkiv G. E. 16/1917 – 492

1. oktober 1906 blir døtrene Flora Alexandra, Fanny Eleonora, Elisabeth Pauline Helga, Haldis Alexandra Anna og Alfhild Hjørdis Solveig ført som utmeldte av den katolske St. Paul menighet i Bergen. De har fortsatt adresse Østre Skostredet 10b, og "Flyttet til kath. Menighed i Kristiansand".

I 1907 dukker A.H.K. første gang opp i Kristiansand adressekalender. Han er litograf og driver på den tiden et firma kalt Søndenfjeldske Kunstanstalt i Skippergata 45, Kristiansand.

I 1908 bor A.H.K. i Tollbodgata 17, men firmaet har fortsatt adresse Skippergata 45.

8. mai 1908 blir sønn av Alexandra Flora Køhler og Harald Jørgensen født.

17. mai 1908 inngår Alexandra Flora Køhler ekteskap i Kristiansand med Stentrykker Harald Jørgensen f. 5. september 1885 i Odense, Danmark. Deres bopel opplyses å være Stavanger. Alexandra Flora Køhler skal visstnok ha dødd omkring 1914, og Harald Jørgensen skal ha dødd etter 1945, Moss, Østfold.

I Ministerialboka sies brudens far å være Litograf Alexander Hugo Køhler, og brudgommens far arbeider Rasmus Jørgensen. I Klokkerboka nevnes brudgommens mor Enke Else Jørgensen.

Samme dag, 17. mai 1908, døpes brudeparets sønn Hugo Ragnvald. Han kalles opp etter sin morfar, litograf Alexander Hugo Køhler, som også er en av fadderne. Hugo Ragnvald skal ha blitt gift og vært bosatt i Stavanger, men skal visstnok ikke ha etterlatt seg noen arvinger. Han nevnes å ha dødd på 1950-tallet. Det må i så tilfelle ha skjedd etter 15. oktober 1955, for da daterer han et brev til Skifteretten i Kristiansand, der han ønsker å få en bekreftelse på om årstallet 1881 som er skrevet i Gotha-almanakken er korrekt. Han undertegner som Ragnvald Jørgensen. Det sendes svarbrev fra Skifteretten i Kristiansand 17. oktober 1955, der det bekreftes at årstallet i almanakken, 1881, er korrekt. Hugo Ragnvald Jørgensen nevnes for øvrig som nr. 4 ved skifte etter bestefaren i 1945. Kilde: Asbjørn Karlsens hjemmeside.

28. november 1908 dør datteren Alfhild Hjørdis Solveig Køhler f. 7. april 1903,

av akutt nervefeber, 5 år og 7 måneder gammel. Hun gravlegges 3. desember 1908 i Kristiansand. Hennes far omtales som Litograf. Adressen ved hennes gravferd er vanskelig å tyde, men synes å være Kronprinsensgate 7a, Kristiansand.

1909: A.H.K. bor i Kronprinsensgate 7a, Kristiansand.

1910: A.H.K. bor i Tordenskjoldsgate 76, Kristiansand.

1910: Datteren Eleonore Fanny Køhler bor i FT1910 i Markens gate 6, Kristiansand.

10. februar 1910 får Alexandra Flora Køhler og Harald Jørgensens sønnen Harald Jørgensen i Stavanger. Han er ikke fullbåren og dør samme dag. Han gravlegges 15. februar 1910 i Stavanger. Bosted: Ladegaardsv. 7.

20. mars 1910 blir A.H.K.'s datter fra 2. ekteskap, Camille Victoria Alexandra, konfirmert i Odense.

I 1911 bor A.H.K. i Elvegate 7, Kristiansand, mens Johann Orth den 6. mai 1911 offisielt erklæres død.

10. september 1911 dør Konditor Køhlers datter Fanny Eleonora, fra første ekteskap, av tæring i Kristiansand. Bosted: Elvegate 7, Kristiansand. Hun gravlegges 15. september 1911 i Kristiansand. Hennes far, A.H.K., omtales her som konditor.

Det kan synes som A.H.K. omkr. denne tiden avslutter sin virksomhet som litograf. Fra datteren Fanny Eleonores død dette året kaller han seg konditor og ved senere anledninger kjøpmann og grosserer.

I 1912 kjøper han en tilstøtende tomt der han oppfører et en-etasjes murhus med kvist, »Elvehuset», og driver forretning i begge husene. Kilde: Generalstabens arkiv G. E. 16/1917 – 492.

Perioden 1914–1918, 1. verdenskrig, blir A.H.K. holdt under diskré kontroll/ overvåking.

9. mai 1915 blir datteren Elisabeth Oline Helga Køhler f. 17. januar 1901, konfirmert i Kristiansand. Bosted: Elvegata 8. Ved konfirmasjonen opplyses det at hun er født 17. januar 1901, og døpt 12. mai 1901, i den katolske Jesu Hjerte kirke i Trondheim. Hennes far opplyses å være Kjøpmann Alexander Hugo Køhler.

14. mai 1916 blir datteren Anna Alexandra Haldis f. 3.april 1902, dpt. 25.mai 1902 Trondheim, konfirmert. Faren nevnes som Kjøpmann Alexander Hugo Køhler. Adressen er Elvegata 8, Kristiansand.

17. juli 1920 gifter datteren Elisabeth Oline Helga Køhler f. 17.januar 1901, seg første gang i Kristiansand med disponent og grosserer Joachim Elias Clausen f. 13. april 1883 i Bergen. Hun er hjemmeværende datter med adresse Elvegata 8, Kristiansand, og han har adresse Fr. Meltzersgate 19, Bergen. - Skifteattest Bergen 16. januar 1920, og samtykke fra foreldrene 1. juni 1920. Hennes far nevnes som kjøpmann Hugo Alexander Køhler. Hans far Kr. Andr. Clausen.

Joachim Elias Clausen var første gang gift i USA med Karoline Olufine Henriksdatter f. 1884 Bergen. Hun var en søster av Joachims tilkommende svigermor Anna Lovise Hansine f. Henriksen.

Med sin første kone Karoline hadde Joachim Elias Clausen sønnen Joachim Russel Clausen f. 1907 og datteren Lillian Marie Clausen f. 1909.

Joachim Elias Clausen dør 30. november 1956 i Kristiansand.

Elisabeth Oline Helga Køhler blir etter mannens død gift 2. gang med Friederich Graf f. 19. mars 1904. Han dør 13. januar 1990 og gravlegges 23. januar 1990 i Kristiansand.

Elisabeth Oline Helga dør 25.nov. 1994. Hun gravlegges som Elisabeth Helga Graf 1. desember 1994, gamle Oddernes, Kristiansand, sammen med sin første ektemann Joachim Elias Clausen.

8. mai 1921 blir datteren Hendrikke Aslaug Gudrun f. 21. juli 1906, dpt. 30. juli 1906 ved Fødselsstiftelsen, Bergen, konfirmert i Kristiansand. Hennes far opplyses å være Grosserer Alexander Hugo Køhler. Bosted: Elvegata 8, Kristiansand.

1925: Alexander Hugo Køhler er kjøpmann og bor i Dronningens gate 93, Kristiansand.

27. juni 1925 gifter datteren, musikklærerinne Anna Alexandra Haldis Køhler f. 3. april 1902 i Trondheim, seg i Kristiansand med mekaniker og sjåfør Karl Johan Ferdinand Nilsen Rolfsvaag f. 27. mars 1902 i Bergen. Hennes far kjøpmann Alexander Køhler. Hans far Lars Nilsen.

Ferdinand Rolfsvaag dør 15. mai 1983 i Bergen og gravlegges på Møllendal, og hans kone Anna Haldis Rolfsvaag dør 6. mai 1991, Bergen. Hun gravlegges sammen med mannen på Møllendal.

Fra 1926 til 1945 bor A.H.K. på følgende adresser i Kristiansand:

1926-1927-1928-1929 i Dronningens gate 95.

1930 i Skippergata 87. Han er kjøpmann.

1931-1932-1933 i Tordenskjoldsgate 14. Han er kjøpmann.

1934-1935 i Gyldenløves gate 12a.

1941-1945 i Skippergata 49.

6. mai 1945 dør Alexander Hugo Køhler i Kristiansand. Han gravlegges 14. mai 1945 fra Kristiansand Domkirke.

Kilder:

Kirkebøker fra Sverige, Danmark og Norge.
Folktellinger fra Sverige, Danmark og Norge
Dokumenter fra Rigsarkivet, Köbenhavn
Dokumenter fra Arkivverket, Norge
Digitale kilder: Databaser, hjemmesider og debattfora på internett.

Kenneth Bratland og Arvid Skogseth:

NIKOLAI WERGELANDS UKJENTE MORMOR

Nikolai Wergeland ble født i 1780 på Mjøs på Osterøy, mens faren var klokker i Hosanger prestegjeld. Dåpsinnførselen er slik: «døbt Halvor klokkers barn kaldet Niels Vergeland». Det var uvanlig at barna var oppført med etternavn på den tida blant vanlige folk. Halvor selv kalte seg bare med farsnavnet Lasseson. Grunnen var at gutten var oppkalt etter en ugift farbror til Halvor, Nils Olson Wergeland (f. 1717 d. 1792). Han var den første som brukte slektsnavnet i denne skriveformen, etter et Danmarksopphold. Han var født på gården Verkland i Brekke i Gulen, og det er altså dette gårdsnavnet som er opphavet til slektsnavnet Wergeland. Nils forandret (forfinet) som kjent fornavnet til Nikolai, og ble siden far til bl.a. Henrik og Camilla.

Halvor Lassesons farsslekt fra Verkland er blitt studert og kartlagt, det var jo her slektsnavnet stammet fra. De andre slektsgreinene har vært mindre i fokus. Halvors mor var Brita Halvorsdotter Fjellsenda fra Lindås sokn i Lindås prestegjeld, f. 1712 og d. 1811, hele 99 år gammel, en uvanlig høy alder både på den tida og i dag. Hun var datter av Brita Mikkelsdotter Fjellsenda d. 1736 og mannen Halvor Tollakson d. 1746 (80 år gammel), som kom fra Reikerås i Myking sokn i Lindås. De bodde først der, før de overtok Britas heimegård på Fjellsenda.

Halvor Lasseson ble f. 1755 på Berås i Lygra sokn i Lindås, foreldrene var den nevnte Brita Halvorsdotter g. 1747 m. Lasse Olson f. 1725 Verkland d. 1761. Halvor ble g. 1777 m. Antonetta Augusta Jonsdotter Nedrevoll. Hun var datter av Jon Knutson Nedrevoll f. 1725 i Ørskog på Sunnmøre d. 1777. Han var klokker i Lindås prestegjeld fra 1765, og familien bosatte seg da i Spjeldneset i Lindås, som ligger rett over sundet fra Lindås prestegård. Han kjøpte samme året husbygningene der av den forrige beboeren Ola Josefson, og fikk bygselseddel av sognepresten Ludvig Daae i Lindås på grunnen (Spjeldneset hørte til Lindås prestebord).

Jon Knutson Nedrevoll var altså Nikolai Wergelands morfar, og var fra Ørskog. Men hvem var mormora? Nikolais mor het Antonetta Augusta. Etter at mannen Halvor Lasseson ble borte på ei sjøreise til Spania rundt 1793 (familien var da flyttet til Bergen) måtte hun og barna få støtte av fattigkassen. Hun bodde i Bergen som enke i folketellingen 1801 og livnærte seg av håndarbeid, med oppgitt alder 43 år. Hun døde i 1810, 52 år gammel. Fødselsåret skulle dermed være ca 1758, og med et så sjeldent navn og en så kjent slekt (i ettertid) skulle en tro at noen har funnet dåpsinnførselen hennes i en eller annen kirkebok. Men det viser

Arveskifte på Lørvig 19.juli 1766. Skiftedesignasjon Nordhordland. SAB

seg at en slik dåpsinnførsel ikke eksisterer! Grunnen er at den kirkeboka der dåpen i sin tid ble innført gikk med da prestegården brant i 1759. Slik begynner den første bevarte kirkeboka for dette prestegjeldet: «Ved Dag og Datum er innført alle Embeds-Forrætninger fra 6te Martii 1759, da alle de forrige Minesterialia ved den Prestegaarden overgagne ulykkelige Ildebrand blev lagt i Aske».

La oss nøste opp trådene som førte fram til avsløringen av opphavet til Nikolai Wergelands mormor. Morfaren Jon Knutson Nedrevoll var som nevnt klokker i Lindås og bodde med familien i Spjeldneset fra 1765. Skiftet etter han i 1777 (et rikt bo med ikke minst mange åndelige bøker) nevner arvingene enka Ingeborg Kristensdotter og barna Knut 8 ½ år, eldste datter Antonetta gift med klokkeren til Hosanger, Halvor Lasseson, Siri 15 ½ år gl og Karen (Kari) 12 år gl. De to yngste barna ble født og døpt i Lindås, i 1765 og 1768. Men hvor ble de to eldste født? Og hvor ble foreldrene Jon og Ingeborg gift? Det ble lett forgjeves i kirkebøkene for bl.a. Ørskog og Lindås. Enka Ingeborg flyttet til datteren i Hosanger i 1778, og budde fra 1784 til hun døde i 1795 (68 år gammel) på plassen Revsneset i Mjøsvågen under gården Hoshovde på Osterøy. På skiftet etter henne i 1795 ble det opplyst at sønnen Knut var gullsmedsvenn i Kristiania, og at de tre døtrene bodde i Bergen, de to yngste som ugifte tjenestejenter.

Det første sporet dukket opp i Spjeldneset. Her døde Kristen Nilson i 1766 (66 år gl) og Kari Josefsdotter 1774 (85 år gl). Begge døde altså i den perioden da Jon og Ingeborg bodde her. Kristen og Kari er ikke nevnt i andre kilder i Spjeldneset, verken som brukere av jord eller i andre kirkelige handlinger. Kunne de rett og slett være foreldrene til Ingeborg, som de hadde tatt til seg de

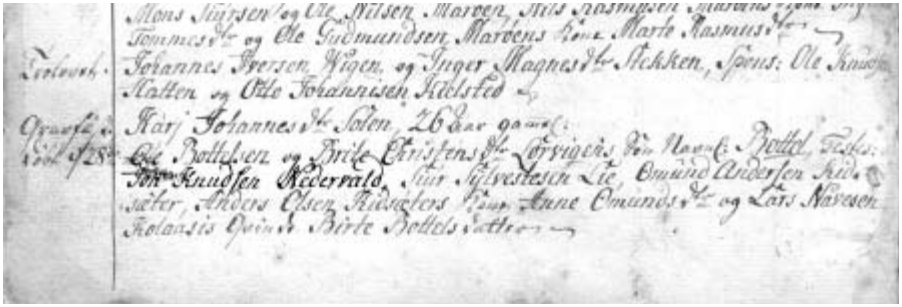

Dåpsprotokollen for Manger prestegjeld 1759. SAB

siste leveårene? Ingeborg fikk jo en datter Kari, i tilfelle oppkalt etter mormora.

Neste spor var en innførsel i et arveskifte på Lørvika på Radøy i 1766 etter Ola Botolvson. Han etterlot tre små barn, Botolv på 6 år, *Kari* på 5 år og Dordi på 2 år. Jon «Spieldnes», dvs Jon Knutson Nedrevoll, var formynder for ett av barna. Men hvorfor var han det? Det var vanlig å bruke slektninger ved slike anledninger, men umiddelbart var det vanskelig å få øye på noen sammenheng. Det neste skrittet var da å sjekke hvem som var mor til de tre barna fra skiftet. Dåpsprotokollen for Manger prestegjeld (som Radøy hører til) viser at mora var Brita *Kristensdotter*. Barna var født i 1759, 1761 og 1764, og ved dåpen til Botolv i 1759 var en av fadderne Jon Knutson Nedrevoll. Dermed falt den første brikken på plass, Brita og Ingeborg var søstere, døtre av Kristen og trolig Kari (begge hadde døtrer med det navnet). Jon var altså først fadder ved dåpen til sin svigerinnes barn, og siden formynder for ett av hennes barn. Kunne Jon med familie også ha bodd på Radøy/Manger før 1765? Dåpsinnførslene i kirkeboka for Manger ble studert, og her er i 1761 innført Siri, med foreldre Jon Knutson og Ingeborg Kristensdotter. De bodde på «Pladsen» ved Manger kirke. Blant fadderne var Mette Karstine Frimann, andre ektefellen til sogneprest Vilhelm Frimann. Jon og Ingeborg bodde altså på Manger før de kom til Spjeldneset i 1765. Dermed blir det mening i en innførsel fra en bispevisitas i Lindås i 1769 med en beskrivelse av klokkeren: «en meget duelig, flittig og skikkelig klokker, som forhen har været skoleholder i Manger». Navnet på klokkeren blir ikke nevnt, men det er jo «vår mann», Jon Knutson Nedrevoll.

Tilbake til Kristen Nilson og Kari Josefsdotter. Kristen Nilson var oppsitter i Lørvika på Radøy fra ca 1743 (bygselbrev er ikke funnet). I 1759 overlot han bygselen til svigersønnen Ola Botolvson mot kår, «som hans Vær-Fader Christen Nielsen forhen i brug haft haver, men nu godvilligen haver opsagt for bemeldte sin Svoger, imod at han som et ringe Vilkaar giver sine gl. Vær-Forældre ½ Tønde Korn Aarlig, saalænge nogen af Dem lever».

Seinere forsvant Kristen fra Radøy, verken dødsfall eller skifte er i kildene der. Forklaringen er altså at han og kona Kari flyttet til datteren Ingeborg i Spjeldneset og døde der. Kanskje var det «ringe vilkaar» de fikk hos svigersønnen medvirkende til at de heller ville bo hos datteren, klokkerkonen.

Den kirkeboka der dåpsinnførselen til Nikolai Wergelands mor Antonetta Augusta f. ca 1758 skulle ha stått er altså kirkeboka for Manger, som brant i 1759. Hun må for øvrig være oppkalt etter første ektefellen til sogneprest Vilhelm Frimann, Antonetta Augusta f. From. Jon og Ingeborg må være viet i Manger, men denne innførselen er også tapt pga den nevnte brannen. Men Ingeborg var altså fra Lørvika på Radøy, det må være en interessant opplysning å ta med seg inn i Wergelandåret 2008, 200 år etter fødselen til oldebarnet Henrik Wergeland.

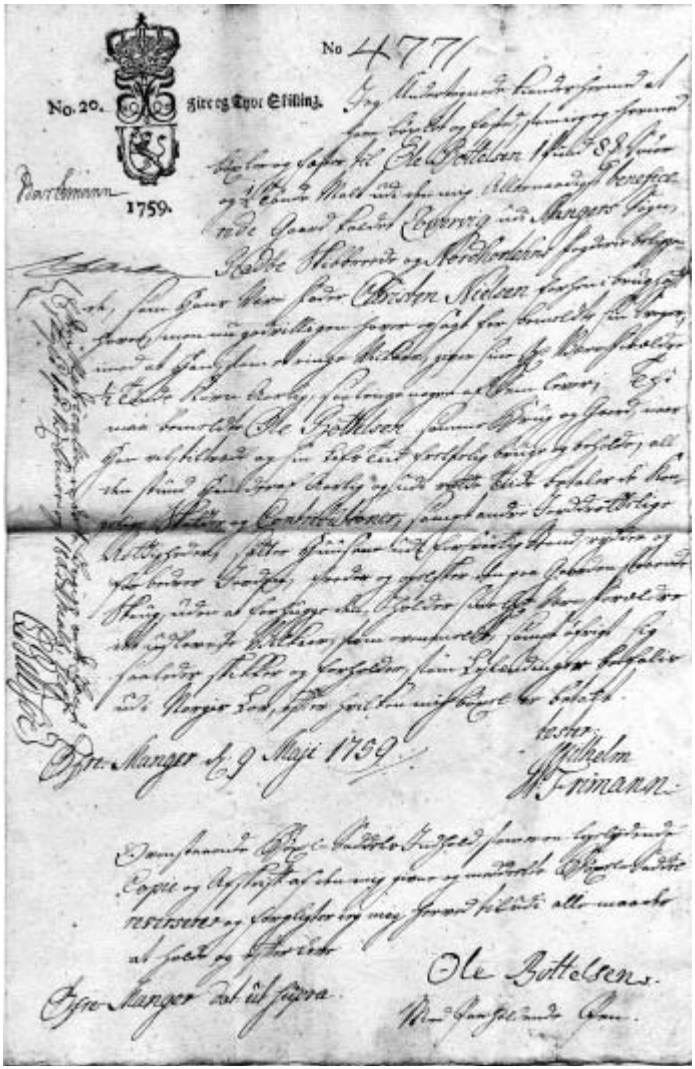

Festebrev 1759 på Løwervig i Manger prestegjeld. SAB

Torstein I. Bertelsen:

Da den norske legevitenskap ble skapt. En introduksjon til vår medisinske historie

I foreningstiden med Danmark (ca. 1380–1814) hadde Norge det samme helsevesenet som resten av helstaten (dobbeltmonarkiet). I spissen for dette sto Sundhedskollegiet, som i likhet med alle de andre maktutøvende organene i kongeriket Danmark-Norge hadde sete ved Det danske kanselli i København.

På grunn av krigen og den engelske blokaden delte Frederik VI Sundhedskollegiet i 1809 i en norsk del, som fikk sete i Christiania, og en dansk del for resten av kongeriket.

Danmark-Norge fikk sitt første universitet i 1479. Da det endelig åpnet ca 25 år senere fikk folk fra alle deler av riket den samme rett til å søke lærdom der, færinger, islendinger og nordmenn, like såvel som dansker. De to landområdene Slesvig og Holsten stod i en særstilling og lå under kongen i København som egne hertugdømmer. De hørte slik sett ikke til det egentlige kongeriket, og fikk senere sitt eget universitet i Kiel.

Vårt første nasjonale universitet ble opprettet i Christiania i 1811 ved at enevoldskongen Frederik VI endelig satte sitt navn under dokumentet. Det hadde tatt lang tid før så skjedde, tross gjentatte ønsker og press fra norsk side, og grunnen var nok delvis, som så mange har hevdet senere, at kongen fryktet for at et eget universitet skulle komme til å danne kjernen i en nasjonal reisning for norsk politisk selvstendighet. Her må dog nevnes at kongen også hadde funnet god støtte for sine ut-

Professor Torstein I. Bertelsen

settelser av saken, også blant fremstående nordmenn. De trodde ikke at et universitet kunne få levelige kår i provinsbyen Christiania. Hør bare hva filosofen Niels Treschow (1751-1833), hadde å si om dette:

«Et Universitet i Norge vil næppe svare til sitt Øyemed og Patriotens Forventning …. Lærerne mangle de fleste Opmuntringer som de andensteds kan have …. saaledes kunde for Ex. Medicinen maaskee bedst læres i folkerige Stæder, hvor store Hospitaler og andre Leiligheder til en udbredt Erfaring næsten eene kan gives …. Tænker man at saa ung en Indretning som et norsk Universitet, i denne Henseende

strax skal kunde maale sig med det gamle, paa hvis Ziir allerede flere Tidsaldre have med Iver arbejdet?»[1]

Han skrev dette som rektor for katedralskolen i Helsingør. Senere fikk han samme stilling ved katedralskolen i Christania, og ble deretter professor ved Københavns universitet. Men da det kongelige Frederiks universitet åpnet sine dører i Christiania, søkte han seg likevel, tross sine tidligere advarsler, tilbake til de hjemlige trakter, og ble dets første professor i filosofi.

Norge

Allerede i 1816, bare to år etter atskillelsen fra Danmark, hadde den nye norske regjeringen kommet godt på vei med å skape et selvstendig norsk helsevesen og en norsk helseadministrasjon. I foreningstiden med Danmark fantes ikke noen legevitenskap som kunne kalles spesifikk norsk. All legeutdannelse fant sted i København, enten ved det ærverdige Københavns universitet, som nevnt opprettet 1479, for legenes (medisinernes) vedkommende (physici) eller ved det nyere Det kongelige chirurgiske Academi fra 1785 for kirurgenes (chirurgici), «sårlegenes», vedkommende. Det var de sistnevnte som var i flertall.

Først ved opprettelsen av Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania og Norges atskillelsen fra Danmark, to begivenheter som var nesten sammenfallende i tid, ble det gradvis bygget opp en legeutdannelse og et helsevesen som fikk et mer nasjonalt preg.

Selv om den franske revolusjon og opplysningstiden med tankene fra Voltaire og Roussau hadde ført til en noe endret holdningen til de lavere samfunnsklasser, var det fremdeles spennende å se om et nytt universitet kunne opprettes og utvikle seg i en befolkning som i århundrer bare hadde vært arbeidere og bønder, jegere og fiskere, uten et felles eie av akademiske erfaringer og tradisjoner.

Stor betydningen hadde det også da vårt første nasjonale medisinske tidsskrift, «Eyr», begynte å komme ut i 1826. Det vakte interesse også enkelte steder utenfor landets grenser. Det var noe nytt. Man var så vant til at medisinske nyheter stammet fra det store utland, at det ble spesielt bemerket og understreket når det var en innfødt nordmann som kom med fremskrittet, en av våre egne, en som var «af norsk extraction».

Den første originale artikkelen i det nye tidsskriftet var skrevet av bergenseren Ludvig Holberg Arentz (1796-1836) som kort etter at han avla norsk medisinsk eksamen ved det nye universitetet i Christiania, var blitt utnevnt til distriktskirurg i Senjen, og hadde tatt bopel på gården Harstad. [2] Artikkelen var viktig for legene i Norge fordi den beskrev et sjeldent og interessant tilfelle, men kanskje mest fordi forfatteren var en av de aller første norskfødte leger som hadde hele sin utdannelse fra vårt nye nasjonale universitet. Det var så viktig at redaktøren for tidsskriftet, professor Michael Skjelderup[3], hadde føyd til en fotnote på første side i artikkelen. I denne holder han seg beskjedent tilbake fra å kalle Arentz` artikkel for vitenskap, mens han nærmest roper ut seieren over alle dem som hadde vært motstandere av et norsk universitet. Nå kan dere se hva han har klart, denne unge mannen som er norsk av fødsel og har fått hele sin utdannelse her ved vårt eget universitet, står det

å lese mellom linjene.

«Denne Læge, der har studeret her ved Universitetet og nu boer omtrent 150 Mile fra Hovedstaden har benyttet den første Anledning til at opfylde vort Ønske, som er ved saadan gjensidig Meddelelse at fremme, om end Beskedenhed forbyder at sige Lægevidenskaben (thi dertil ere maaskee vore Bestræbelser endnu for svage), saa dog Embedsduelighed iblandt Landets Læger, da vel dog Ingen kan negte, at den, der skal gjøre Andre Regnskab for sine Idrætte vil kreeve [krever andre til regnskap for sine handlinge], nødes til med mere Opmærksomhed at udfinde de Grunde, efter hvilke han dømmer og handler.»

Redaktørens fotnote må også sees på bakgrunn av striden som hadde gått forut for beslutningen om å opprette et universitet i Christiania. Den gang, slik som også mer enn 150 år senere, da striden gjaldt Tromsø og Trondheim, var det spørsmålet om medisinsk undervisning som hadde voldt de største problemer. Da kongen, Frederik VI, endelig gikk med på å opprette et universitet i Christiania, bestemte han også at undervisningen i medisin ikke skulle begynne før i 1815 mens alle andre fag skulle begynne undervisningen i 1811.

Når de medisinske forelesningene likevel kom i gang allerede i august 1814, skyldtes det Kielerfreden året før og begivenhetene på Eidsvoll våren 1814, med vedtak av en demokratisk grunnlov og valg av prins Christian Frederik til norsk konge. Men fremdeles var det usikkert hvordan landets videre skjebne ville bli. Man måtte skynde seg for å være sikker på at ikke nye politiske begivenheter [problemer] skulle føre til at den medisinske undervisningen ble ytterligere utsatt på ubestemt tid. Således kan det med noen rett sies at det var den dansk-norske enevoldskongen, Frederik VI i København som opprettet det juridiske, det teologiske, det naturvitenskapelige og det historisk filosofiske fakultet ved det nye universitetet i Christiania, mens den medisinske undervisningen ble startet opp i ukene etter forhandlingene på Eidsvoll sommeren og høsten 1814, mens Christian Frederik ennå var landets nyvalgte konge.

Da Det kongelige Frederiks Universitet feiret sitt 100-års jubileum i 1911, var pioneren Ludvig Holberg Arentz glemt i jubileumsskriftet. Her omtales bare de tre studentene som begynte på studiet i 1814, Joh. Keyser, J. Knoph og Sigv. Petersen, som alle tok latinsk eksamen og ble cand. med. mellom 1820 og 1824, mens de som tok norsk medisinsk eksamen i 1821, og ble examinatus medicinae, herunder Arentz og Chr. Wisbech, bare såvidt nevnes som «nogen ueksaminerede militære læger».

Da artikkelen kom ut på tysk samme året i magasinet for utenlandsk medisinsk litteratur, [4] hadde også den tyske redaktøren[5] satt en fotnote på første side, men med et annet innhold enn den som er nevnt ovenfor.

I norsk oversettelse lyder den:

«Vi skal senere komme tilbake til dette nye norske tidsskriftet, og vil på dette sted bare bemerke at forfatteren av den foreliggende artikkel som er en grandnevø («Grossneffe») av den berømte Holberg, bor på en øy som ligger like oppunder den 70. breddegrad. [6] Av dette kan man se at sinnelag for medmenneskelighet og vitenskap kan seire over selv de største og tilsynelatende mest uoverstigelige hin-

dringer fra naturens side. [At det var Norges største øy han bodde på, ikke på en øde holme ute i havgapet, visste den tyske redaktøren nok ikke, og like lite ante han at det 150 år senere skulle finnes et universitet nord for denne øy].

Så fulgte en nøyaktig oversettelse til tysk av Ludvig H. Arentz' artikkel. Redaktørens løfte om en nærmere omtale av selve det nye norske tidsskriftet måtte vente til året etter (1827).[7]

Hvem var han denne tyskeren som viste så stor interesse for den nyetablerte norske medisin at han ikke bare slapp den første meddelelse fra en ung norsk lege inn i sitt tidsskrift, men til og med?

Tidsskriftet *Magazin der ausländischen Literatur der gesamten Heilkundeunde und Arbeiten des Aerztlichen Vereins zu Hamburg* (Tidsskrift for utenlandsk medisinsk litteratur og arbeider fra legeforeningen i Hamburg) ble utgitt av dr. G. H. Gerson og dr. Nikolaus Heinrich Julius fra 1821. Det var også de to som også hadde grunnlagt bladet. Ideen om å ta med en artikkel allerede fra det aller første nr av det nye norske tidsskriftet til tysk oversettelse for senere å følge opp med en grundig omtale av undervisningen ved det nye medisinske fakultetet i Christiania (norsk medisin som helhet), var nok ikke tilfeldig.

Vi vet at den ene av de to utgiverne av det tyske bladet, nemlig dr Julius, hadde hatt god kontakt med representanter for norsk medisin, og det er også han som har signert artikkelen i det tyske tidsskriftet. Og han trolig selv har møtt den nylig utnevnte professor Frederik Holst, da denne var på sin store, vitenskapelige reise til Tyskland, Frankrike og Storbritannia i 1819 og følgende år. I alle fall gir han ham uforbeholden ros for hans (Holsts) innsats på de forskjelligste medisinske områder, fra radesyken til fengsels- og sinnsykevesenet.

Professor Michael Skjelderup (1769-1852)

Vi vet sikkert at de to unge legene Christen Heiberg og Christian Wisbech ble kjent med og kanskje venner med dr Julius på reisen fra København til Berlin i begynnelsen av deres store vitenskapelige utenlandsreise. I et brev fra Hamburg 19. august 1823 til deres velgjører, regimentskirurgen Wilhelm Johannes Schwindt i Bergen, forteller de at de hadde fått adgang til «den Ärztlicher Herren» [et slags legelig selskapsklubb?] hvor de «gjorde Bekjendtskab med Doctor Julius, en for sine store Kundskaber meget agtet Læge. Af ham blev vi inviteret til at

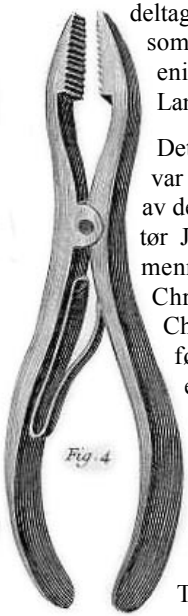

deltage i et Middagsselskab, som medlemmer af Foreningen holdt paa et Landsted.»[8]

Det ligger nær å tro at det var denne konstellasjonen av den tyske lege og redaktør Julius og de tre nordmennene Frederik Holst, Christen Heiberg og Christian Wisbech som førte til at den nyetablerte norske legevitenskap også kunne etablere sin egen publikasjonsvirksomhet i 1826. «Natürlich muss auch Norwegen nach die Trennung von Dänemark, seine eigene medisinische Zeitschrift haben», mente tyskeren. Hjemkommet til Christiania fikk Holst tilslutning til saken fra sine tre professorkolleger Skjelderup, Sørensen og Thulstrup, mens de entusiastiske unge legene, examinatus medicinae Christian Wisbech og candidatus medicinae, Christen Heiberg, begynte å forberede sine artikler til de første numre av det planlagte nye tidsskrift. Dog ville de ikke gjøre dette uten å ha med seg den tredje av de unge leger, som regimentschirurgen Schwindt hadde tatt under sine vinger, nemlig hans fostersønn, Ludvig Holberg Arentz, som satt på Harstad som distriktskirurg i Senjen. Han hadde stiftet familie og måtte passe sine hjemlige forpliktelser da de andre drog ut i verden. Nå var det jo også det at Arentz hadde dette praktfulle navnet Ludvig Holberg, og var en grandnevø til den navnkundige forfatter som hadde gjort det berømt. Riktignok var forfatteren død for mer enn sytti år siden, men navnet levde videre i den mest opplyste delen av befolkningen, etter at hans skrifter var kommet ut på mange språk i mange land, og tildels i store opplag. At hans berømte navn nå førtes videre av en ikke så fjern slektning som satt som lege på en vikingøy tett oppunder Nordpolen, måtte selvfølgelig utnyttes ved lanseringen av det nye tidsskriftet. Det var også midt i blinken for den foretaksomme dr Julius som også i sin omtale av norsk medisin nytter anledningen til et fremstøt for tysk ånd og kultur. Om det også var han som hadde foreslått navnet på det nye tidsskriftet, vet vi ikke. Det man legger særlig merke til i dr Julius utredning om norsk medisin, er hans store velvilje i tolkningen av alle innretninger og foreteelser, selv hvor disse må ha fremstått som uhyre enkle, for ikke å si fattigslige, i forhold til hva han selv hadde sett i de større kontinentale byer.

N. Julius:
Vom Zustande der Heilkunde in Norwegen

Legevitenskapens tilstand i Norge anno 1826. Oversatt og kommentert av Torstein Bertelsen.

Ingen som har beskjeftiget seg med skandinavisk historie, særlig historien til de inntil nylig forente kongeriker Danmark og Norge, kan ha unngått å legge merke til den betydningsfulle rolle nordmenn fra gammelt av har inntatt i de forente kongedømmer [*Danmark-Norge*], både

innenfor statsstyrelsen, i krigføring, vitenskap og kunst, til tross for Norges forholdsmessig langt mindre befolkning enn Danmark. Enda tydeligere enn før trer dette frem for oss sentraleuropeere nå etter at dette, de gamle normanners fedreland, har fått igjen sin selvstendige forfatning som var gått tapt for flere hundre år siden. Derved har både det generelle og det spesielle utdanningsnivå i Norges befolkning kunnet forbedres i vesentlig grad. Den gunstige innvirkning dette vil ha også på legevitenskapen skal jeg prøve å beskrive nedenfor. Et foretak som dette synes vanskelig å gjennomføre, ikke minst for en fjerntstående person som jeg, som aldri har vært i de nordiske land, men synes likevel nødvendig, ikke minst fordi så mange i Tyskland mangler kunnskap om disse forhold. Viktig i denne forbindelse er også den gledelige tilnærming Norge har vist mot vårt fedreland, i motsetning til det nåværende søsterrikes [*Sveriges*] i tidligere tider nære tilknytning til Frankrike. *[Forfatteren tenker her på at den felles svensk-norske kongen, Karl Johan (Bernadotte), som var fransk av fødsel, og hadde stått i tjeneste hos Napoleon mot Tyskland inntil han skiftet side og ble valgt til svensk tronfølger i 1810, noen år senere (1814) også til norsk. Vi synes at dette tidsskrift har en plikt til å gjøre oppmerksom på disse kjennsgjerninger sier dr Julius.]* Det er her all grunn til å peke på at den mest fremtredende retning av åndsliv og utdannelse i våre dager, ikke utgår fra den vestligste delen av Europa, [*Frankrike og England*] slik så mange smålåtne og forsagte har villet ha det til, noen også av ond vilje, men i langt større grad kommer fra de sentrale delene av Europa, [*Tyskland og Østerrike*], og herfra stråler ut i alle retninger som en livgivende bølge og kraftkilde for alt åndsliv. Dette er ikke stedet for å reise tvil om disse fakta hvis dypere årsaker ligger i kosmiske, klimatiske og andre spesielle forhold ved vår jordklode. Et annet forhold som talte i retning av å skrive en slik beretning om medisinens stilling i Norge er den mulighet vi har hatt til å stifte bekjentskap med de verdifulle meddelelser fra en av de mest fremstående menn fra dette land (Hr. professor Holst i Christiania), en mann som vi nok kommer til å møte oftere i vårt tidsskrift. Likedan fra andre norske venner som har gitt oss hjelpemidlene [*materialet*] til å skrive denne redegjørelse. [9] Det må i denne forbindelse understrekes at den ufullkomne bruk av disse hjelpemidler, ene og alene skyldes forfatteren av disse linjer [*sider]*, og ikke må legges forfatterne av hjelpemidlene til last.

Dr Julius innleder denne artikkelen slik det etter hvert ble tysk tradisjon, med en hyllest til landet og folket, normannerne, den sterke folkestammen, vikingene, men vil nå vise den store betydning Norge har hatt også innenfor de åndelige sysler, vitenskap og kunst. Han gleder seg over at det nye universitetet i Christiania har funnet veien tilbake til Sentral-Europa. Etter hans mening lå ikke lenger tyngdepunktet for europeisk åndsliv i Paris og London, men i Berlin og Wien.

Bare i de aller seneste år er det mulig å påvise en selvstendig medisinsk vitenskap i Norge. Vår redegjørelse skal således ikke komme inn på legevitenskapens tilstand (forfatning, situasjon) i Norden i de tidligste tider. Den er fra før utførlig beskrevet av den store historieforsker Peter Erasmus Müller.[10] Vi skal heller ikke skue tilbake på de noe nyere forsøk på å skildre

forholdene innenfor vår vitenskap.[11] Da Hans Majestæt Frederik d. 6., som den gang var regjerende konge i Danmark [*og Norge*], i 1811 stiftet det universitet som også bærer hans navn, Det kongelige Frederiks Universitet, og samtidig sørget for rikelige bevilgninger, bl.a. fra formuen til Sorø ridderakademi som den gang lå i dvale, ble det bestemt at det legevitenskapelige fakultet, i motsetning til de øvrige tre fakultetene, først skulle tre i virksomhet i 1815. Grunnen til denne forskjellsbehandling av de fire fakulteter kjennes ikke i detalj, men det er god grunn til å tro at den var den samme som 150 år senere, da universitetene i Trondheim og Tromsø skulle opprettes, nemlig de store økonomiske investeringer. Allerede den gang var utdannelsen av leger så meget dyrere enn det man kunne nøye seg med til de tre andre fakultetene, det teologiske, det juridiske, og det filosofiske med språk- og naturfagene. Til medisinerne var det nødvendig med en disseksjonsanstalt, noen laboratorier og et undervisningshospital som kunne huse de syke mennesker som skulle danne basis for undervisningen. I betraktning av at universitetet ble opprettet bare vel ett år før den dansk-norske statsbankerotten i januar 1813, er det lett å forstå at Frederik VI nølte med å sette i gang medisinsk undervisning samtidig med de øvrige fag. Navnet, Universitas Regia Fredericiana, Det Kongelige Frederiks Universitet, fikk det beholde også etter atskillelsen fra Danmark og inn i unionen med Sverige og senere. Således brukte Karl Johan dette navnet da han underskrev loven med vedtektene [*fundasen*] for universitetet i 1824[12]

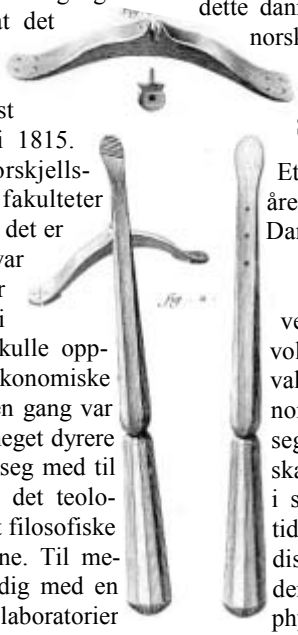

Først i 1939, i skyggen av striden mellom Danmark og Norge om suvereniteten over Grønland, som Norge hadde tapt i 1933, endret Stortinget navnet til Universitetet i Oslo, Universitas Osloensis. Siden har dette dannet mønster for navnene på de norske universiteter som er blitt opprettet senere, i Bergen (1946), Tromsø 1968, Trondheim og Stavanger.

Etter de velkjente begivenheter i årene 1813 og 1814, nemlig da Danmark-Norge hadde stått på Napoleons side som tapere av krigen mot resten av Europa, vedtaket av grunnloven på Eidsvoll med løsrivelse fra Danmark og valg av prins Christian Frederik til norsk konge, måtte man for å sikre seg at undervisningen i legevitenskapene ikke skulle bli stående helt i stampe, foregripe dette fastsatte tidspunkt for igangsetting av medisinsk undervisning. Således ble den 3. juni 1814, daværende Landphysicus i Bratsberg Amt [*i dag Telemark*]. Dr. Nils Berner Sørenssen, og stabskirurgen (Staabswundarzt), Dr Thulstrup utnevnt til professorer ved det nye universitetet .Da den innfødte nordmann, professor Skjelderup, som allerede i 1812 var blitt kallet fra København [*til Christiania*], også klarte å komme seg til Norge gjennom den engelske sperringen, kunne undervisningen i legevitenskap (Heilkunde) etableres allerede på slutten av sommeren 1814 under ledelse av disse tre lærerne. Således kan man si at undervisningen ved det teologiske, det juridiske og det filosofiske fakultet kom i gang mens

Norge ennå var en del av det dansk-norske dobbeltmonarkiet, mens undervisningen i medisin begynte høsten 1814, mens Christian Frederik fremdeles var norsk konge. Nils Berner Sørensen (1774-1854) fra Kristiansand ble cand. med fra Københavns Universitet år 1800, og hadde deretter stillinger som kandidat og reservelege på Det kongelige Frederiks Hospital som var universitetshospitalet, inntil Danmarks Rigshospital ble åpnet i 1911. Magnus Andreas Thulstrup (1769-1844) var dansk av fødsel. Han tok eksamen fra Det Kgl. Chirurgiske Akademi i 1787, og kom til Norge som militærlege. Her avanserte han til stabskirurg, senere kalt generalkirurg, dvs sjef for den militære sanitet i den norske delen av den dansknorske armé. Også etter atskillelsen fra Danmark valgte Thulstrup å forbli i Norge og beholde stillingen som sanitetssjef i den norske armè. Etter kort tid ble han også utnevnt til professor ved universitetets medisinske fakultet. Michael Skjelderup (1769-1852), prestesønn fra Vestfold, tok eksamen fra Akademiet 1794. Egnet seg tidlig til undervisning og forskning, først ved Akademiet, senere ved Københavns Universitet, hvor han oppnådde å bli ekstraordinær professor til tross for at han ikke selv hadde noen eksamen fra universitetet.Man kan trygt si at det var de tre nevnte personer som bar byrdene ved etableringen av et spesifikt norsk helsevesen, både på det teoretiske og på det praktiske plan. Først i 1824 (??) fikk de noen avlastning idet Frederik Holst (1791-1871) ble utnevnt til professor i medisin. Han var en slektning av Michael Skjelderup og hadde nydt godt av hans privatundervisning før han ble cand. med. «med udmærkelse» fra Københavns Universitet i 1815. Allerede året etter tok han licentiatgraden ved det norske universitetet i Christiania, og ble i 1817 den første dr med. fra dette universitet. Det er bemerkelsesverdig at bare to av disse fire professorene, som i så høy grad kom til å sette sitt preg på utviklingen av den norske legevitenskap og helsevesen, Niels Sørensen og Fredrik Holst, hadde sin grunnutdannelse (legeutdannelse) fra det gamle, ærverdige Københavns Universitet, mens de to andre hadde fått sin legeeksamen ved Det kirurgiske akademi. Alle hadde de dog sine medisinsk faglige røtter i København.

Vi lar Dr Julius fortsette: Helt fra begynnelsen av, ble pensum i de legevitenskapelige fag [*Heilkunde*] ved universitetet i Christiania utvidet til fullstendig samme nivå som på våre tyske universiteter. Derved ble undervisningen langt mer omfattende enn ved Københavns Universitet hvor det finnes en særlig læreanstalt for undervisning i sårkirurgi [*Det kgl. Chirurgiske Academi*], og hvor lærerne i plantelære, naturfag og kjemi (Scheidekunst) ikke deltar i undervisningen av de blivende leger. Siden er det i tillegg til disse tre lærerne bare kommet til en fjerde, nemlig den nåværende professor, dr. Holst. Denne utmerkede mann, født i Holmestrand i 1791, og som delvis er å betrakte som en avlegger (Zögling, disippel) av denne nye høyskolen, hadde i året 1814 nettopp avsluttet sine studier i København hvor han hadde vunnet en pris for løsningen av en oppgave om visse egenskaper ved salpetersyren, da fedrelandets nye høyskole kom i gang med sin virksomhet. Han stilte seg til rådighet for denne og oppnådde allerede et par år senere, den 16. februar 1816, licentiatgraden i farmakologi for en avhandling om medisinsk bruk av salpetersyre. [13] Året

etter, den 18. juni 1817, erhvervet han seg den første norske doktorhatt ved sin klassiske avhandling om radesyken («die Rauden Seuche»). Den brakte oss vesentlig ny viten om denne alvorlige lidelse.

Våren 1819 begynte Frederik Holst, med støtte fra Hans Majestet, den regjerende konge i Sverige og Norge, [14] en toårig vitenskapelig reise til Tyskland, Frankrike, Storbritannia og Irland. Det viktigste resultat av hans opphold på sistnevnte øy er uten tvil hans fortreffelige skrift om de britiske fengsler, som hittil i Tyskland bare er lagt merke til av leger. Her har han til slutt tatt med en beskrivelse av de norske fengsler sammen med utførlige forslag til forbedringer som delvis allerede er utført. Etter hjemkomsten ble dr Holst utnevnt til stadsfysikus i Christiania, og den 10. januar 1824 ble han den 4. professor ved det fremdeles svakt bemannete medisinske fakultet.[15] Allerede i 1813 hadde professor Rathke begynt sine naturvitenskapelige forelesninger, særlig med henblikk på forholdene i fedrelandet Norge, og fortsatte med dem også i 1814. I stedet for den kjente professor i botanikk, Smith, som omkom i det morderiske klima mens han var på oppdagelsesreise med kaptein Tuckeys ekspedisjon til Zaire, hadde overlærer Flor allerede i 1815 og -16 holdt forelesningene i denne vitenskap.

Etter å ha blitt ansatt ved den botaniske hage i 1817, fortsatte han med disse forelesningene inntil sin altfor tidlige død i 1820. De hadde måttet opphøre hvis ikke professor Rathke med hjelp fra en yngre lærer, hadde fortsatt dem og sågar hadde avstått fra det tilhørende honorar til fordel for universitetets naturvitenskapelige samlinger. Først i 1815 kunne professor Keyser begynne sine forelesninger i analytisk kjemi [*Scheidekunst*], og fortsatte dem til 1817. Det året begynte han en vitenskapelig utenlandsreise som ikke ble avsluttet før i 1820. Under hans fravær holdt apotekeren, professor Maschmann forelesninger om kjemisk analyse, og arrangerte sogar praktiske øvelser i kjemisk-farmasøytisk arbeid. Det medisinske fakultet fikk først i 1824 sitt 4. professorat, men det fremgår også av fremstillingen ovenfor at professorer fra det naturvitenskapelige fakultet deltok i medisinerundervisningen.

Undervisningen i de kliniske fag

Vanskeligere var det å få i gang den egentlige legevitenskapelige undervisning, i dette ordets snevrere betydning. Problemet var at lærerne hadde så få tilhørere med tilstrekkelig grunnlag i hjelpedisiplinene, fysikk, kjemi og andre naturfag. Denne mangel klarte de dog å erstatte med en beundringsverdig flid og tålmodighet, og ved å sende ut på forhånd godt gjennomarbeidete innledninger og forklaringer til sine forelesninger. I samme hensikt begynte professor Skjelderup i august 1814 sin oversikt over legevitenskapen, med en gjennomgang av legekunstens historie oppdelt i dennes forskjellige hovedavsnitt. I november samme år åpnet professor Sørensen sine forelesninger om medikamentlære [*farmakologi*] og professor Thulstrup sine om sårkirurgi.

Etter avslutning av sine før nevnte fore-

lesninger, begynte professor Skjelderup i februar på en ny serie forelesninger i anatomi og fysiologi. Til disse hadde han tatt med seg preparater allerede da han forlot København. Disse siste forelesningene som Skjelderup siden har gjentatt hver vinter, er så interessante at de ikke bare blir påhørt av studenter fra alle fakulteter, men også av et stort antall forretningsmenn. Men fremdeles manglet man de nødvendige disseksjonsstuer, så meget mer som en medisinsk student, Jens Knoph, [16] allerede den 26. august 1814 var utnevnt til prosektor i anatomi, og ble etterfulgt av J. Hanson i 1822. [17] I slutten av 1814 lyktes det å få leiet et par rom til dette formål slik at forelesninger og øvelser i disseksjon [*Zergliederen*] kunne ta til den 23. januar året etter. Det første lik som ble dissekert ved det nye universitet stammet fra en død straffange. [18] Følgende sommer ble det åpnet en vanlig disseksjonsanstalt med et tilhørerrom med 70 plasser, en disseksjonsstue samt enda to rom for preparatene og til bruk for prosektor, to kjøkkener og et innelukket gårdsrom. Fra nu av ble det også sørget for at det kunne skaffes frem flere lik. Det ble bestemt at alle døde straff- og tukthusfanger i byen og omegnen, selvmordere, folk som var funnet døde og skulle begraves på offentlig regning, skulle kunne brukes til dette formål.

Foruten de nevnte forelesninger holder professor Skjelderup hver vinter fysiologiske øvelser på latin, og hvert annet år i rettsmedisin, hvor studentene også får øvelse i å utarbeide legeerklæringer. Professor Soerensen som i 1814 og –15 hadde foredratt medisinlære [*farmakologi*], gikk de følgende år over til generell og spesiell patologi og til generell og spesiell terapi som han fremdeles gir klinisk undervisning i på sykehuset. Professor Thulstrup har siden 1817 holdt sine forelesninger om sårlegekunst etter Callisen[19] i disseksjonsstuene, hvor han foruten å benytte preparatene, også arrangerer operasjonsøvelser på likene og øver sine tilhørere i instrument- og forbindingslære. [*Det som i denne tyske artikkelen er kalt Wundarzeneikunst (sårlegekunst), er det som tidligere var et selvstendige håndverksfag med egen opplæring. Ved det nye medisinske fakultetet i Christiania prøvde man nå å smelte det sammen med den øvrige undervisning av blivende leger.]*

Fødselshjelp og fødselsstiftelse

I fødselshjelp som også foredras av professor Thulstrup, begynte han sine forelesninger først i november 1818. Han fortsetter fremdeles og har i tillegg overtatt undervisningen av jordmødrene. Denne undervisning var så meget mer nødvendig som det i 1814, kanskje fantes bare to (2) behørig eksaminerte jordmødre i hele landet i foruten de offentlig ansatte («ausser den angestellten») . Undervisningen tok til i august 1815 i et rom på borgerskolen som var innrettet til formålet. Den 2. januar 1818 besluttet kongen at det skulle opprettes en fødselsanstalt (en fødselsstiftelse). Det ble nedsatt et utvalg, og den nevnte beslutning ble gjennomført så hurtig at anstalten kunne åpnes allerede den 16. august samme år under Thulstrups ledelse.

Fødselsstiftelsen består av fire værelser i Christianias civile Sygehus (det kommunale sykehuset), et for tolv (12) svangre kvinner og et for fire barselkoner. Mellom disse to rom finnes et føderom hvor også gangkonen («Wärterinn») oppholder seg. Endelig finnes et fjerde rom for jordmorelevene [våtammer??] som også bor

der («die zu unterrichtenden, dort wohnenden Hebammen»). To av sengene i fødselsstiftelsen er frisenger bestemt for ikke betalende fødekoner som utvelges til bruk i undervisningen. Fødselsstiftelsen koster ikkje mer enn 1000 Speciedaler per år. Her ble det i tiden fra 1. september 1818 til 31. desember 1822 [*52 måneder*] tatt inn 151 svangre kvinner. Disse fødte 153 barn , hvorav 77 gutter og 66 jenter. Femten (15) av barna var dødfødsler, 10 gutter og 5 jenter. Under oppholdet døde 10 av barna, 4 gutter og 6 jenter. [*25 døde barn av 153 = 16,3%]*. Denne fødselsanstalt er meget ufullkommen, men den har på grunn av sitt gode utstyr, også vært brukt av velhavende kvinner. Snart vil man dog kunne glede seg over en ny, egen bygning. Tegningene til denne ble godkjent av kongen allerede den 2. august 1825, og ledelsen av byggearbeidet er lagt til den samme komité som skal lede oppførelsen av Rikshospitalet. Denne komité som ble opprettet den 5. mars 1825, består av stiftsamtmannen i Akershus amt, kommandanten på festningen av samme navn, generalkirurgen for den norske armé, professor Thulstrup, og stadsfysikus i Christiania, professor Holst. Disse har fått i oppdrag å sørge for at det blir bygd et rikssykehus, da den kliniske undervisning som har vært gitt av professorene Soerensen og Thulstrup siden 1815, har foregått i en del av bysykehuset i Christiania, som har bare 40 senger.

Til denne undervisningen er knyttet en inneboende medisinsk kandidat som skifter hvert annet år. Hans oppgave er det å holde orden i sykejournalene og å sørge for at regler og forordninger blir fulgt. I tillegg til denne ordning som er støttet av fattigvesenet, har en annen kandidat ansvaret for å ta seg av de fattige syke i de såkalte fattigstuer [*Armenstuben*] og i deres boliger ute i byen. [20] Tegningene til det rikssykehus som skal komme og erstatte disse forskjellige ufullkomne ordninger, ble godkjent av kongen den 14. oktober 1825. Ved innretningen av dette vil alle nyere fremskritt innenfor vitenskap, kunst og håndverk bli tatt i bruk. Det er dimensjonert for 300 pasienter, men i første omgang blir det tatt i bruk bare av 150. Åpningen finner sannsynligvis sted nettopp i dette øyeblikk. I tillegg til de forskjellige anstalter nevnt ovenfor, byr også Feltsykehuset i Christiania (*Feldkrankenhaus in Christiania*) på gode undervisningsmuligheter for de legevitenskapelige studenter. Det er beregnet for de militære mannskaper, og ved vanskelige tilfeller og store operasjoner, også for deres koner og barn, Selv om det har bare 25 senger, har det dog mange fordeler fremfor bysykehuset hva angår beliggenhet og utrustning. [21] Her besørges legetjenesten av brigadelege Ritter Wirth[22] som er villig til å veilede studentene, og av to ueksaminerte kompanikirurger fra Christiania som veksler hver tredje måned og som bor i huset.

Radesygen var et norsk fenomen

For at landet skulle kunne gjøre seg best mulig nytte av de unge leger var fakultetet ved planleggingen spesielt oppmerksom på den for landet særegne Radesyge (Raudenseuche), og det dertil bestemte sykehus med 60 [seksti] senger. Det ligger i Norges gamle hovedstad Opslo, like ved Christiania. [*Det som i dag kalles Gamlebyen, og som lå der flere hundre år før Christian IV grunnla Christiania*]. Allerede på slutten av året 1815 ble de elendige forhold ved denne anstalt forbedret, og professor Soerensen overtok

samme år behandlingen av de syke. En medhjelper sørger for oppsynet med [*pleien av*] pasientene, og studentene har her den eneste mulighet i hele verden til å lære denne fryktelige sykdom å kjenne og behandle den på billigste [*rimeligste*] måte. Radesykehuset i Oslo var ikke det eneste i landet. Et annet stort radesykehus lå i Flekkefjord, og muligens flere lenger nord på Vestlandet. Det mest interessante ved dr Julius` beskrivelse er nok at radesyken var så spesielt norsk at Norge var det eneste sted i hele verden hvor man kunne lære sykdommen å kjenne, dvs studere den. Således var Norge på attenhundretallet det siste hjemsted i Europa for to alvorlige sykdommer, radesyke og spedalskhet (lepra). Armauer Hansen løste mystikken omkring sistnevnte (1870) mens radesykens årsaker og utvikling (etiologi og patogenese) aldri ble oppklart tross iherdige forsøk blant norske leger. Dr Julius fortsetter: Etter denne oversikt over de anstalter [*institusjoner*] som hører til vår vitenskap, legekunsten, ved det nye universitet i Christiania, skylder jeg å legge til at et godt oppholdssted for boksamlingen, altså en egen biblioteksbygning, fremdeles mangler. Til utvidelse av boksamlingen bevilges dog hvert år et så betydelig beløp som 7500 Speciedaler. Også en regulær universitetsbygning mangler fremdeles. Kanskje vil en slik, når den engang kommer, gjøre det mulig for de legevitenskapelige studenter hvorav mange har dårlig økonomi, å skaffe felles boliger, samt bord og stoler til daglig bruk for de mest trengende, i hvert fall under en del av det 4–5 år lange studium. Hittil har nesten alle som har besluttet seg til å studere medisin, unntatt de 20 i universitetsbygningen som har fritt hus, lys og brensel, og noen få med stipendier, vært nødt til å være kompanikirurger (Compagni-Wundärzte) i noen år under studiet, hvis de ikke kan bidra til sitt eget underhold ved å skaffe seg en liten stilling som medhjelper ved universitetet eller på et av sykehusene.

[*Disse 20 omfattet nok også andre enn medisinstudenter. På dette tidspunkt (1826) var det samlede antall medisinske studenter ved universitetet i Christiania kommet opp i ca 10.* [24] *Bortsett fra noen meget få som fikk små stipendier, var nok økonomien til de fleste meget stram. Men det bildet dr Julius her har tegnet, er kanskje noe for mørkt. Allerede den gang var der en tendens til at medisinstudiet trakk til seg studenter fra de bedrestilte lag av befolkningen. Av de tre studentene som meldte seg til studiet i 1813, Johan Keyser, Jens Knoph og Sigvard Petersen, var således førstnevnte sønn av sogneprest i Oslo, senere biskop i Kristiansand, mens Knoph var sønn av direktøren for Røros kobberverk, og Petersen var sønn av stadsfysikus i Kristiansand. Dengang som nå var det dog vanlig at studentene søkte seg supplerende arbeid for å kunne hjelpe på økonomien. De midlertidig tilsatte kompanikirurgene («konstitueret*

kompanikirurg») var i utgangspunktet bare sykepassere eller medhjelpere, uten vesentlig medisinsk utdannelse eller kunnskaper. Men de kunne utdanne seg videre ved å gå i lære hos en kirurg, og derved bli kvalifisert som. bataljonskirurg. Eller de kunne etter læretiden nytte sin fortrinnsrett til å komme inn ved Det medisinske fakultet som «kirurgiske elever» og studere videre til «norsk medisinsk eksamen», såkalt examinatus medicinae. Det var denne veien regimentschirurgen i Bergen, Wilhelm Johannes Schwindt, benyttet for å få sine fostersønner og elever frem til en legeutdannelse.]

Dr Julius fortsetter: Når regimentene de tilhører, ikke er forlagt i Christiania, har mange av regimentssjefene vist den velvilje at de har gitt studentene permisjon til å bo i Christiania. Slike forsakelser, ofre og anstrengelser er Nordens vitebegjærlige ungdom nødt til å bringe for å tilfredsstille sin kunnskapstørst. De kan således tjene som forbilde for våre egne [*tyske*] studenter. For til tross for regjeringens og det siste Stortings gavmildhet (rundhåndethet) med en samlet bevilgning på 50 000 Speciedaler årlig til hele universitetet, og dessuten en ekstra bevilgning på 35 000 Speciedaler over tre år, har det ikke vært mulig inntil nå å tilfredsstille alle de ønsker fra denne institusjon som skal gjøre den til en pryd både for folket og landet. Vi tenker her særlig på en økning av tallet på universitetslærere. Her avslutter vi vår kortfattede oversikt over universitetets historie og de dertil hørende anstalter, og vil nedenfor gjennomgå de lover universitetet styres etter, de prøver studentene er pålagt, og på den vedtatte studieplan. Den nyeste lov om universitetet Loven som består av 58 paragrafer, [25] ble utstedt av kongen den 28. juli 1824 i Gøteborg og er en stadfestelse av Stortingets beslutning av 15. juli samme år. Loven er delt i to avdelinger, hvorav den første handler om de ytre forhold og universitetets rettslige stilling, den andre om den indre forfatning (universitetets indre liv).

Sistnevnte del av loven er inndelt i følgende hovedavsnitt: Fakultetene og lærerne: Universitetet har de 4 vanlige fakulteter [teologi, filosofi, retts- og legevitenskap] med de professorer og lektorer som hører til. Det akademiske kollegium, dets plikter og rettigheter: Dette består av Prokansleren, de fire dekaner, og to professorer fra det filosofiske fakultet som velges hvert år. Det skal blant annet påse at alle forelesninger [*all undervisning*] som er nevnt i leksjonskatalogen og studieplanene, blir holdt.

Forelesninger, fridager og ferier:

Alle promosjonsdager[26] er fridager, likedan reformasjonsfeiringen, Kongens fødselsdag og hvert 25. år, universitetets stiftelsesdag. De akademiske borgere og andre studerende, samt prøver og eksamener.

Den akademiske tukt og avstraffelse. Om stipendier. De akademiske grader og verdigheter.

Disse er de samme ved alle fire fakulteter. Først lisentiatgrad, deretter doktorgrad. Universitetetsbiblioteket og de øvrige vitenskapelige institusjoner. Disse består av boksamlingen, disseksjonsanstalten, det naturvitenskapelige museum, likesom også mynter, oldsaker og modeller, og de kjemiske, fysiske og astronomiske instrumenter og utstyr.

Universitetetenes [sic] inntekter og utgifter. Examina / prøver for studentene skjer i fem trinn, og gjennomføres med en strenghet og nøyaktighet som hos oss i Tyskland bare er gjenutviklet ved høyskolen i Berlin, blir det sagt. [27]

Allerede før opptaket som studenter må de som ønsker å studere, gjennomgå en prøve i de vanlige skolekunnskaper [preliminæreksamen]. Bare for de studerende som ble tatt opp i1814 ble denne prøven gjort mindre streng fordi krigen hadde skapt så mange forstyrrelser i studiegangen ved høgskolen i København. Nå er dog også denne prøven gjort så streng, at bare 4 av de 24 som ble prøvd, har bestått med første karakter. De som har bestått denne første prøven, kan kalle seg studenter, men er på langt nær blitt akademiske borgere (Cives academici): For å nå dette mål må innlendinger [innfødte[28]] ytterligere bestå en prøve nr to i skolefagene (examen artium). For dem som skal bli akademiske borgere, er prøver i filologi og filosofi neste trinn (Examen philologico – philosophicum). Disse prøvene skal tjene til å skjerpe kunnskapene i filosofi, matematikk, stjernekunnskap [astronomi], naturvitenskapene, historie, gresk, latin, og for dem som vil studere gudfryktigheten [teologi], også det hebraiske språk. Først etter denne tredje prøven begynner fakultetene å skilles fra hverandre. Det finnes nemlig fem fakulteter: 1) For bibelforskerne [teologene], 2) For rettsvitenskapene, 3) For legevitenskapen, 4) For filologene og 5) For dem som har bestemt seg for å studere bergverksdrift.

Prøvene for dem som har bestemt seg for rettsvitenskap eller legevitenskap, kan avlegges på latin eller på landets eget språk. Men bare de akademiske borgere som har bestått examen philologico-philosophicum kan melde seg til de legevitenskapelige eksamener på latin. Disse blir etter å ha avlagt den fjerde eksamen [endelig eksamen], medisinske kandidater (Candidatae medicinae). Ønsker de å bli doktorer (Doctores medicinae), må de i tillegg ta en femte, streng eksamen. [Doktorgraden] Til de medisinske eksamener på morsmål kan derimot enhver melde seg som bare har tatt den første foreløpige prøve, nevnt ovenfor [preliminæreksamen]. Ved eksamen på morsmålet dissekerer eksaminanden etter spørsmål som er forelagt ham skriftlig på forhånd, visse deler av et lik. Han får deretter en karakter, enten rosverdig, antakelig eller middelmådig [Første, anden eller tredje karakter]. Begge sorter eksaminander må sende inn sin livshistorie [curriculum vitae], den ene på latin, den andre på norsk, og deretter besvare spørgsmål skriftlig på ett av språkene, hvoretter de igjen får karakterer, særs godt, godt, eller middelmådig. I 1813 var det i alt 17 unge menn fra hele landet med eksamen fra latinskolene, som meldte seg til universitetet for å avlegge examen artium og deretter studere ved ett av de fire fakulteter. Fem av disse kom fra katedralskolen i Trondheim, syv fra skolen i Christiania og fem fra Christiansand. Av de 17 som ville studere, var det tre som hadde valgt medisinstudiet, nemlig Johan Keyser (1795-1839), «der var den første akademiske Borger der tog medicinsk Examen» (sept. 1821).[29] Det er bemerkelsesverdig at katedralskolen i Bergen, landets nest største by, ikke uteksaminerte en eneste elev dette året som ønsket å begynne på et studium. Årsaken er uviss, men skyldtes sannsynligvis at skolen på grunn av en sterkt aldrende

rektor, var inne i en nedgangsperiode, Den skriftlige prøve i rettsmedisin er en meget korrekt målestokk for den samlede kunnskapsmasse. Den muntlige prøven strekker seg over tre dager, formiddag og ettermiddag i tilsammen omtrent 8 timer. I denne tiden blir hver av eksaminandene i løpet av ca en time forelagt spørsmål fra følgende fagområder: 1) Naturkunnskap, 2) Skjekunst[30], teoretisk og praktisk, 3) Anatomi og fysiologi, 4) Legemiddellære fra legens og fra apotekerens standpunkt, 5) Generell og spesiell patologi, 6) Generell og spesiell terapi, 7) Sårkirurgi, teoretisk, praktisk og operativ,[31] 8) Fødselshjelp, teoretisk, praktisk og operativ, 9) Offentlig helsevesen. Her blir igjen legenes atferd og holdninger bedømt. Etter avsluttede prøver får de uteksaminerte leger et akademisk vitnemål som gir dem rett til å utøve sin kunst over hele landet. Men bare de som har fått første eller annen karakter, kan ansettes i en embetsstilling. En studieplan for det legevitenskapelige studium ble avfattet av de fire medisinske professorer den 25. februar 1826. Den ble godkjent samme dag av Det akademiske kollegium og har i tillegg fått en meget nyttig bestemmelse som gjelder alle studenter ved universitetet, uansett fag, således også de legevitenskapelige: Hver student skal blant lærerne ved sitt fakultet, velge en tutor som skal være hans rådgiver under hele studiet. Det er sannsynlig at denne ordningen kunne ha stor betyning den gang den ble innført, som en hjelp og støtte for de enslige og ofte fattige studenter som var kommet inn til den store by. Ordningen eksisterte på papiret helt til etter den 2. Verdenskrig, men hadde da forlengst tapt all praktisk betydning.

Ellers lyder studieplanen slik, fortsetter dr Julius: Den som vil studere legevitenskapen, må først egne seg til naturfag og skeidekunst [fysikk og kjemi] som er det virkelige grunnlag for denne vitenskap. Begge fagene hører til i første halvår av studietiden. Men kjemien må også trekkes med inn i det egentlige studium sammen med medisinlæren. Innsikt i naturfag vil på naturlig måte føre studenten over i Zergliederungs-disseksjonslæren, d.v.s. anatomiundervisningen. Denne må han dyrke, ikke bare ved å lytte til forelesninger, men også ved flittig deltakelse i disseksjon av menneske- og dyrekropper og ved sammenlikninger mellom disse. Av pkt. 1 ovenfor kan vi se at skeidekunst, d.v.s. kunsten å skille kjemiske produkter (substanser) fra hverandre, i våre dager ville vi vel kalle det analytisk kjemi, var ved å bli etablert som et grunnleggende fag i legestudiet. Det fremgår dog klart av pkt. 2 at dr. Julius helt og holdent slutter seg til studieplanen fra det nye medisinske fakultetet i Christiania som fremdeles setter Zergliederungslehre = amputasjonslære = disseksjon som den viktigste vei til kunnskap om anatomi som fremdeles dannet basis for all legekunst. På dette området førte de fire professorene ved fakultetet i Christiania da også med seg tradisjonene fra sine læresteder i København hvor både universitetet og Theatrum anatomico-chirurgicum, senere kalt Det kgl. chirurgiske Academi, hadde frembragt anatomiske forskere av verdensformat. Og i mangel av alle de muligheter for billedlig fremstilling som i dag er en selvfølge, måtte lærdommen hentes på samme måte som fremstilt av Rembrandt på det berømte bilde fra 1632 av dr Tulp som demonstrerer armens anatomi på et kadaver, mens de

spente tilhørere flokker seg omkring ham.

Da fysiologi forutsetter kunnskaper om disseksjon [*anatomi*] og skjedekunst [*kjemi*], blir disse to fagene kortfattet gjennomgått i innledningen til fysiologiundervisningen. Derved kan dette faget foreleses allerede i første år av studiet. De som vil forberede seg til å bli praktiserende [*utøvende*] leger, gjør klokt i å være med på besøk ved sykesengen allerede første året, etter avtale med en av lege fra klinikken. Derved får studenten prøvd styrken av sitt eget ønske [*egen motivasjon*], og læreren får også mulighet til å prøve ham. Nå kan den studerende gå over til de forskjellige grener av anvendt legevitenskap, nemlig til legemiddellære [*Heilmittellehre = medikamentlære]* Derved blir nytten av naturhistorie og skeidekunst [*fysikk og kjemi*] helt innlysende for ham. Fagene generell og spesiell patologi må studenten sammenholde med fysiologien slik at det blir mulig for ham å sammenligne den sykelige tilstand i organene med det som er normalt. I generell og spesiell terapi må studenten ta i bruk alt det han hittil har lært. Faget deles i to hoveddeler, den indre del, legevitenskapen (Arzneikunde = indremedisin = de sykdommer hvor pasientene behandles med medikamenter) og den ytre del, sårlegekunsten (Wundarzneikunst = sårkirurgien, hvor instrumenter og bandasjer inngår i behandlingen. Sårkirurgien deles igjen i generell sårkirurgi og i operasjons- og forbindingslære. Til slutt har vi så fødselshjelp, deretter offentlig helsevesen [*Staatsarzneikunde*] og som avslutning den eldre og den nyere litteraturhistorie.

Utdannelsen av apotekere. må sees i sammenheng med universitetsutdannelse av legene. En foreløpig prøve på skolekunnskapene skjer allerede ved opptaket av apoteklærlinger. De av lærlingene som bor i Christiania, hvor riktignok bare et fåtall av landets 22 apoteker finnes, deltar i de forelesninger på universitetet som handler om naturhistorie, naturlære og skeidekunst. Likevel mangler de på samme måte som de som har bestemt seg for medisinen, de så nødvendige forelesninger og øvelser i farmasøytisk kjemi. Eksamen for apotekerne blir arrangert av Professor i naturhistorie, i alle grener av faget. Professor i skeidekunst, i fagets teoretiske del. En av de medisinske professorer i farmakologi og formellære. Studentene må oversette fra latin og forklare de aktuelle [*medisinske*] forordninger. Endelig blir de eksaminert i farmasøytisk kjemi av en apoteker, likedan i handels- og varekunnskap. For å fremme dette studium som er så sterkt hemmet av at byenes befolkning er så liten, har to apotekere, professor Maschmann[32] i Christiania og Monrad[33] i Bergen, foreslått å opprette stipendier for apotekerstudenter på universitetet, og deretter sende dem på ett års studiereise til Tyskland og Frankrike. Det siste tiår har den selvsamme trang til å få se og sette seg inn i alle utenlandske fremskritt innenfor alle medisinske vitenskaper, ført til at de mest aktive og mest vitebegjærlige av de velutdannede unge nordmenn har reist til utlandet.

De første reiste de på egen bekostning eller med privat understøttelse slik som den før nevnte Hr. prof. Holst og de innsiktsfulle unge leger, Hr C.Heiberg og C. Wisbek. Så Hr C. B. Böck som fikk et toårig reisestipendium på 600 sølv Speciedaler, og i tillegg de unge naturforskerne Tank, Möller[34], Keilhau[35] og Abel[36] som

vil studere bergverksdrift. Under disse reiser i utlandet glemte de imidlertid ikke sitt vakre fedreland, det som byr på så rikelig med stoff for vitenskapene, men som fremdeles er så lite kjent. Tvert i mot bevilget Stortinget etter forslag fra professor Swerdrup, det samme beløp til vitenskapelige reiser innenlands som til de ovenfor nevnte reiser utenlands.[37] Deltakerne i slike reiser er ikke pålagt andre forpliktelser enn å skrive beretninger om sine erfaringer, og å avlevere eksemplarer av innsamlet materiale til universitetsmuséene. (I Tyskland har man først ganske nylig begynt med slike ordninger, og foreløpig bare for botanikkens vedkommende.)[38]

Planene om å opprette en dyrlegeskole som et ledd i utvidelsen av landets helseanstalter, må også sees på bakgrunn av disse utenlandsreisene.[39] Som lærer ved en slik blivende anstalt som selv Sverige manglet inntil for kort tid siden, er utsett den allerede ovenfor nevnte, talentfulle hr. Böck [Boeck] som også tidligere har blitt omtalt i vårt tidsskrift (Bd.1, s. 519ff) Han tiltrådte sin reise høsten siste år. Også til granskning av galehusene [Irrenhäuser] på samme måte som tidligere gjort med fengslene i hele kongeriket, som vi har nevnt tidligere, ble det den 28. juni 1825 satt ned et eget utvalg som skal legge frem forslag til forbedringer og til oppretting av nye institusjoner.[40] Blant medlemmene av utvalget merker vi oss professorene Thulstrup, Sørensen og Holst. For endelig å omtale de bestrebelser som har vært gjort på området undervisning og forvaltning, såvel som landets vitenskapelige litteratur, vil vi ta med følgende, i den grad det ikke er nevnt ovenfor.

Den raskt omseggripende interesse for kunnskaper som er så karakteristisk for vår tid, sammen med den større hastighet av kommunikasjonsmidlene, har også i Norge gjort tidsskrifter og andre periodika til en hovedinteresse innenfor alle vitenskaper, men særlig i forhold til de daglige fremskritt i naturvitenskapene. I erkjennelse av dette faktum har universitetslærerne Lundh[41], Hansteen[42] og Maschmann grunnlagt Magazin for Naturvidenskaberne som kommer ut fire ganger pr år og som har fått et fortjent godt ry. Det er brukt flere ganger også til foreliggende artikkel. I forordet til 5. bind av dette tidsskriftet har utgiverne med stor skarpsindighet tilkjennegitt, at man, ved utvikling av faglitteraturen hos en ung nasjon, heller må påta seg den tyngre oppgaven, å levere egne, originale arbeider fremfor å låne noe av det utvalgte og beste fra andre nasjoner og levere det videre i form av oversettelser, utdrag og bearbeidelser. Resultatene har ikke skuffet deres modige og fedrelandskjære (patriotiske) forventninger. Deres tidsskrift er fullt av fortreffelige, høyst spesielle avhandlinger som har skaffet dem en plass blant fremstående vitenskapsmenn i hele den studerte verden og har gitt dem et ærefullt navn for lang tid fremover. Slike prestasjoner har da også, slik som utgiverne stolt kan rose seg av, funnet oversettere og vunnet anerkjennelse i utlandet.[43]

Også i det tynt befolkede og fattige hjemland var det allerede i foregående år 179 abonnenter [*stehende Unterzeichner*] [44] mens bare 5 i utlandet hadde sluttet seg til. Om det nære slektskap mellom naturvitenskap og legevitenskap kan man vel si at sistnevnte er førstnevntes datter. Således har utgiverne av Magazin for Naturvidenskaberne allerede fra 4. bind gitt legevitenskapen en egen avdeling i bladet,

redigert av professorene Skjelderup og Holst. Men snart hadde denne datteren som vi allerede har hørt om,[45]nådd myndighetsalderen. Hun vil således allerede i inneværende år opptre som et selvstendig, legevitenskapelig tidsskrift under navnet Eyr, en av beboerne i Åsgård som er kjent for at hun helbredet guden Odin da han var kommet til skade med hoften [*Vi må anta at det var en lårhals-fraktur han hadde den gamle guddom, en fract. colli femoris*]. Vi har allerede tidligere bragt prøver fra dette tidsskriftet og vil fortsette med det. [46] Endelig som det siste av de litterære frembringelser som er kommet fra Det kongelige Frederiks Universitet, må nevnes fortegnelsen over forelesninger som skal holdes første halvår av 1826, [47] et program for feiringen av kongens fødselsdag[48] samt en legevitenskapelig avhandling [*disputas*] hvis innhold ikke skal røpes før også annen del av denne kommer ut. [49] Dette var i korte trekk tilstanden for vår vitenskap i Norge, dette edle land og folk som først for et dusin år siden oppnådde litterær myndighet [*tale- og trykkefrihet*] og selvstendighet. Når ytterligere tolv år er gått, vil de videre fremskritt vise seg som de herligste blomster. Det er imidlertid det merkverdige ved vitenskapens plante, at den i likhet med jordbærplanten, allerede under blomstringen, hvorfra den aromatiske frukt utvikler seg, ligner appelsintreet hvor man på den samme gren og på samme tid finner både velformede knopper, duftende blomster og de herligste frukter.

Noter:

1 J. Treschow, Niels: Artikler i Norske Intelligentz-Sedler 13/4 og 11/5 1793

2 Eyr, bd 1, 1826

3 Skjelderup, Michael:1769-1852.Prestesønn fra Hof i Vestfold. Eksamen fra chir. Academi Kbh. 1794. Prof.extraord. Kbh.univ. 1805. Kallet til det første professorat i medisin ved Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania allerede i 1812, men kunne først tiltre sin nye stilling sommeren 1814.

4 Magazin der ausländischen Literatur der gesamten Heilkunde, Bd 11, 1926, side

5 Dr. Nikolaus Heinrich Julius

6 Forfatteren Ludvig Holberg døde allerede i 1754

7 Magazin der ausl. Literatur, 1827, bd. XII, s. 1-23

8 Bertelsen, Torstein: Regimentschirurgen.Wilhelm Johannes Schwindt 1766-1826 og hans lærlinger. Bergen 2003. ISBN: 82-30300364

9 Blant disse hjelpemidler må særlig nevnes en beretning om det medisinske studium på det norske universitet som finnes i heftene nr 26 til 33 av 15. årgang av ukeskriftet Budstikken (»der Aufgebotstecken»). En budstikke ble i Norge, på samme måte som Walter Scott har skildret det for flammekorset i Skottland, sendt omkring fra dal til dal, fra hus til hus over hele landet, når et fiendtlig angrep eller en annen begivenhet av like stor betydning, krevde oppbud av hele befolkningen.[Tidsskriftet med dette navn ble med diverse avbrudd, utgitt av Selskabet for Norges vel fra 1808] _ Archiv for Lægevidenskabens Historie, utgitt av J. D. Herholdt, Bd.1, s 1.

10 Gustav Ludewig Baden`s Historisk Undersøgelse om Lægevidenskabens Forfatning i Oldtiden og Middelalderen hos de Nordiske Folk, især Danske. Kiøbenhavn 1801

11 Lov, indeholdende Fundats for det Kongelige Norske Frederiks Universitet i Christiania.

Gothenborg den 28de Juli 1824.

12 Commentatio de acidi nitrici usu medico.

13 Holst, Frederik: Morbus quem Radesyge vacant, quinam sit, quanamque ratione e Scandinavia tollendus ? Commentatio auctore, Christianiae 1817. »Også senere har forfatteren utrettelig fortsatt sine bestrebelser for å oppklare denne merkelige lidelse. Se Magazin for Naturvidenskaberne Bd.5, S 160 ff, og vårt tidsskrift Bd 11, s. 43 ff.»

14 Carl Johan (Bernadotte)

15 Holst, Frederik:Betragtninger over de nyere britiske Fængsler, især med Hensyn til Nødvendigheden af en Forbedring i Fangepleien i Norge. Christiania 1823, med 2 Stentrykk [litografier]. Uten at vi her skal trekke frem de tyske høyskoler hvor man av og til fornemmer et visst læreroverskudd, skal nevnes at blant de nordiske høyskoler, har Upsala, foruten adjunkter og privatdosenter, 6 professorer, Lund 5, og København, hvor det i tillegg finnes et eget kirurgisk akademi, 9 professorer.

16 Knoph, Jens : 1792-1829. Student 1813. Cand. med. 1824. Haud. Korpslege Tr.heim 1825.

17 Hanson, Johannes:1796-1885. Student 1817. Cand. med. 1826. Haud. Stadsfys. Kr.sand 1831.

18 I Bergen hadde stadsfysikus dr, J. G. Erichsen i 1747 til bruk i undervisningen av sårleger og jordmødre drevet med disseksjon. Ellers er det ikke kjent at disseksjon har blitt foretatt tidligere noe annet sted i hele landet.

19 Callissen, Heinrich 1740-1824 var tidligere professor i kirurgi ved Det kgl. kirurg. Akademi i København og således en av lærerne til både Thulstrup og Skjelderup. Hans lærebok i kirurgi bruktes ved universiteter og kirurgiske akademier over hele Europa.)

20 Det var nok denne stillingen regimentschirurgen Schwindts protegé Chr. Heiberg, den senere berømte professor, hadde i studietiden som assistent hos prof. Sørensen.

21 Militærsykehuset i Christiania ble opprettet i 1806, men igjen opphevet i 1826, da det nybygde Rikshospitalet kunne motta også de militære pasienter. På spørsmål om ikke kurpengene kunne settes noe ned for militære syke, var svaret at »saalænge som det [R.H.] intet Tilskud faar af Statskassen, er en Reduktion af Priserne for Hospitals-behandlingen en Umulighed.» I 1860 ble militærhospitalet i Christiania gjenopprettet, vesentlig for å få »Anledning til at give Armeens Læger og Sygevogtere fornøden Undervisning

22 Navnet Ritter Wirth finnes verken i «Fortegnelse over de autoriserede Læger i Norge» fra 1816 eller hos Aug. Koren eller i Norges Leger 1996.

23 Det kongelige Frederiks Universitet 1811-1911. Kristiania 1911

24 Lov, indeholdende Fundats for det Kongelige Norske Frederiks Universitet i Christiania. Göteborg, den 28. juli 1824. Christiania, Grøndahl (1824).

25 De dager da noen blir promovert til licentiat- eller doktorgrad

26 Det er å håpe at et så vakkert eksempel på sann høyaktelse for vitenskapenes verdighet, slik den er bibeholdt uforandret i Skandinavia, kunne bli alminnelig etterfulgt i Tyskland , etter langvarig svekkelse. Da vil vi sikkert få færre doktorhatter å se, men kanskje få øye på desto flere doktorhoder. Dette ville også sette den beste stopper (bom) mot den urimelige tilstrømming til de studiebaserte yrker. [lærde stender].

27 Det sies intet om evt. regler for utlendinger

28 Hørte opprinnelig til Kongsberg bergseminar, men dette ble nedlagt og undervisningen flyttet til universitetet da dette ble opprettet i 1811.

29 Norges Læger, 1996

30 Skeide = skille = skille mellom = kjemisk analyse. Med skeidevann / skjevann som er en oppløsning av salpetersyre, kan således skjelnes mellom sølv og gull.]

31 Dette var det gamle kirurgifaget som stammet fra bart- og feltskjærerne og fra militærkirurgien. I Danmark-Norge var faget blitt undervist ved Det kongelige chirurgiske Academi fra 1785. Der var de fleste dansk-norske leger utdannet, således både professor Skjelderup og professor Thulstrup i Christiania, likedan den navnkundige regimentschirurg Wilhelm Johannes Schwindt i

Bergen. Nå var sårkirurgien ved å gli inn i universitetsmedisinen.

32 Maschmann, Hans Henrich: 1775-1860. Farmasøytisk eksamen Kbh.1796. Inne-haver av Elefantapoteket i Christiania 1797-1860. Foregangsmann på mange områder. Den første i Norge som laget brennevin av poteter. Titulær professor 1808. Fra 1809 medlem av Sundhedskollegiet. Aschehougs konv.leks.

33 Lars Monrad: 1762-1836. Cand med. fra Københavns Univeritet 1785. Fra 1787 stadsfysikus i Bergen, først adjungert, fra 1803 utnevnt. Arvet i 1829 Løveapoteket i Bergen etter en sønn. Måtte for å kunne drive dette videre, oppgi sitt legeembete og sin praksis].

34 Peter Møller 1793–1869. Farmasøyteksamen 1822. Begynte produksjon av medisintran.

35 Keilhau, Baltazar Mathias 1797–1858.Første mineralogiske eksamen ved vårt universitet. 1821. Bergeksamen Kongsberg 1823. Utenlandsreise 1823-26. Kartla geologiske forhold i store deler av landet. Professor i geologi 1834.

36 Abel, Nils Henrik 1802–1829. Den senere så navnkundige matematiker fikk i 1825 et toårig utenlandsstipendium på 600 Spc.daler/år. Han døde i 1829 av tbc.

37 Deres innsiktsfulle bemerkninger til studiene i Tyskland finnes i Magazin for Naturvidenskaberne Bd.7, s.316 ff.

38 En fortreffelig utredning om formålet ved slike reiser finnes i Mag. For Natur-vitenskaberne Bd.5, s. 356 ff. Likedan betraktninger over naturvitenskapens stade i forskjellige land. Den er mer eksperimenterende i Frankrike og England, mer teoretiserende i Tyskland. Der finnes også opplysninger om de anstrengelser som er gjort, og de bevilgninger som har vært ytet av regjeringene i Danmark og Norge siden begynnelsen av dette århundre, for å innhente det forsømte. Også vi tyskere kan ha mangt å lære fra en kunnskapsrik og velvillig utlending._ Correspondenzblatt des Würtembergischen landwirtschaftlichen Vereins 1825, Hefte11 og 12.

39 Eyr. Bd.1, s. 86 ff. Og 193 ff.

40 Eyr, Bd. 1, s.194 ff.

41 Lundh, Gregers Fougner: 1786-1836. Studerte med., men gikk over i hæren da krigen kom i 1807. Adjutant hos Christian Frederik. Senere lærer-professor ved universitetet i statsøkonomi, landhusholdningslære, teknologi o.s.v.

42 Hansteen, Christopher: 1784-1873. Berømt som astronom og jordmagnetiker. Aschehoug: Ble »en av universitetets første bærende krefter.»

43 Se note 29

44 Magazin for Naturvidenskaberne Bd.6, s.322 ff.

45 Magazin for Naturvidenskaberne Bd.6, s. 325 ff

46 Magazin der ausländ. Literatur u.s.w. Bd.11, s.519 ff.

47 Magazin der ausländ. Literatur u.s.w. Bd.11, s.552 ff. og s.544 ff.

48 Catalogus Praelectionum in Universitate Regia Fredericiane 1826. Christiania 1826. Solennia Academica ad celebranda natalitia Augustissimi Regis Caroli Joannis ab Universitate Regia Fredericiana. Groendahl, 1826.4.

49 De functione Retinae Particula prima. Commentatio quam pro licentia summos in arte medica Honores rite obtinendi die xv Februarii Hora x Antemerid. Palam defensurus est Auctor Janus Johannes Hiort Medicinae Candidatus, respondente Johanne Andrea Aubert. Christianiae, Lehmann, 1826, 3.

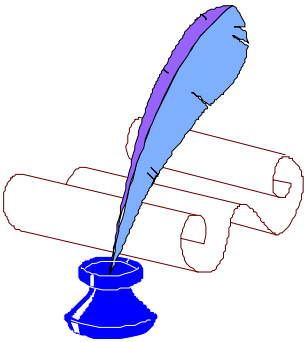

Redaksjonen i Bergensposten ønsker alle våre lesere en **GOD JUL OG ET GODT NYTT ÅR!**

ISSN 1501-4436

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Årstadveien 22
5009 Bergen

Tlf: 55965800

epost: statsarkivet.bergen@arkivverket.no
digitalarkivet@arkivverket.no

Internett:
http://www.arkivverket.no/bergen/om.html
http://www.digitalarkivet.no/

Bergensposten utgis av Statsarkivet i Bergen
Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Layout: Tom Myrvold
Trykk: Statsarkivet i Bergen

Tidligere utgitt i denne serien:

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2/2004

1/2005

2/2005

3/2005

1/2006

2/2006

3/2006

1/2007

2/2007